Književni bestijarij hrvatske književnosti ranoga novoga vijeka (Mavro Vetranović: Piligrin, Antun Kanižlić: Sveta Rožalija, Filip Grabovac: Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga)

Rupčić, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:057475

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown *Repository / Repozitorij:*

Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository

zir.nsk.hr

UNIRI DIGITALNA KNJIŽNICA

Image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Iva Rupčić

Književni bestijarij hrvatske književnosti ranoga novoga vijeka
(Mavro Vetranović: *Piligrin*, Antun Kanižlić: *Sveta Rožalija*, Filip Grabovac: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*)

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Iva Rupčić
Matični broj: 0009061048

Književni bestijarij hrvatske književnosti ranoga novoga vijeka (Mavro Vetranović: *Piligrin*, Antun Kanižlić: *Sveta Rožalija*, Filip Grabovac: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*)

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost
Mentorica: dr. sc. Saša Potočnjak

Rijeka, 2016.

KAZALO

1. UVOD 1

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA 9

4. PILIGRIN MAVRA VETRANOVIĆA 14

4.1. HODOČASNIK TIJELOM (PROBLEMATIKA TIJELA I TJELESNOGA U LIKU PILIGRINA) 14

4.2. METAMORFOZE 19

4.3. ZVIJERI I FANTASTIČNA BIĆA 23

4.3.1. ZVIJERI 23

4.3.2. NEOBIČNA I FANTASTIČNA BIĆA 24

4.4. Tablica 1.1. Piligrin 28

5. SVETA ROŽALIJA ANUTNA KANIŽLIĆA 32

5.1. PTICE NEBESKE 32

5.2. PTICE U ROŽALIJINU PISMU RODITELJIMA 33

5.3. SLAVUJ I FENIKS 36

5.4. BESTIJARIJ SNA I PUSTINJE 39

5.5. Tablica 1.2. Sveta Rožalija 43

6. *CVIT RAZGOVORA NARODA I JEZIKA ILIRIČKOGA ALITI RVACKOGA* FILIPA GRABOVCA 46

6.1. KULTURNI BESTIJARIJ KAO POKAZATELJ ODNOSA IZMEĐU NARODA I DRŽAVA 46

6.2. ŽIVOTINJE BIBILIJSKE PROVENIJENCIJE 53

6.3. ŽIVOTINJE KAO REPREZENTACIJE LJUDSKIH OSOBINA 55

7. ZAKLJUČAK 66

8. SAŽETAK 68

10. POPIS LITERATURE 69

1. UVOD

Životinje su oduvijek predstavljale važno mjesto u povijesti i kulturi te su uvelike utjecale na njezin daljnji razvoj. U *Rječniku simbola* pod natuknicom životinja navodi se da je to *arhetip koji predstavlja duboke slojeve nesvjesnoga i nagonskoga.*[1] Zanimanje za životinje svakako proizlazi iz svakodnevne ljudske interakcije s njima bilo kroz igru, magiju, vjerske svrhe, medicinske ili one književne. Književne životinje i njihove reprezentacije temeljno su uporište ove književnoantropološke analize.

U trima djelima hrvatske književnosti ranoga novoga vijeka koja obrađujem, životinje se pojavljuju u različitim oblicima, vrlo su često prikazane u društvu mitoloških bića i bića različitih provenijencija, u prvom redu kršćanske. Uzrok tome možemo tražiti u samoj klasifikaciji životinja u srednjovjekovlju.[2] Prema toj hijerarhiji najniži sloj čine najjednostavniji oblici postojanja dok su iznad njih ptice, životinje, ljudi i anđeli. U donjem dijelu tog lanca, kojeg čine ovozemaljske stvari i bića, četiri su velike kategorije. Hijerarhijski najnižu čini kamenje koje jednostavno egzistira, zatim slijede biljke, životinje te ljudska bića kao najviša kategorija zbog posjedovanja razuma.

Piligrin Mavra Vetranovića prepun je fantastičnih bića i personificiranih životinja. Moja hipoteza vezuje se uz reprezentacije određenih životinja koje su povezane s tijelom, odnosno tjelesnim. Pri tom uglavnom mislim na životinjske dijelove na Piligrinovu tijelu i brojne metamorfoze ljudskih bića u životinje i obratno. Kroz istraživanje ću u ovome radu pokušati objasniti zašto je upravo tijelo dominantno i važno u liku Piligrina jer je upravo tijelo jedan od najpoznatijih toposa baštinjenjih iz srednjovjekovlja i zašto su se upravo dijelovi određenih životinja stacionirali na Piligrinovu tijelu?

Sveta Rožalija Antuna Kanižlića također donosi osebujnu paletu životinjske raznolikosti, u kojoj su ptice najbrojnija bića. Ptice, koje su u srednjovjekovnim bestijarijima imale važno mjesto, ponovno su u 18. stoljeću doživjele afirmaciju u svim granama umjetnosti. U *Svetoj Rožaliji* životinje promatramo kao alegorije, ali i kao embleme.

U *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca životinje reprezentiraju pojedine ljudske osobine, te društvene prakse kao što su na primjer ratna

[1] Chevalier, Jean, Gheerbrant, Allain, *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, prev. Buljan, Ana, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, Mladost, 1994., str. 825.
[2] http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/bestijarij/, posjećeno 7.9.2016.

zbivanja. Životinje također reprezentiraju sukobljene strane u ratu, te predodžbe jednoga naroda o drugome.

2. POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Korpus mojega istraživanja čine tri djela starije hrvatske književnosti: *Piligrin* Mavra Vetranovića Čavčića, *Sveta Rožalija* Antuna Kanižlića te *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca. Veliki doprinos proučavanju upravo ovih djela dali su Milorad Medini, Mihovil Kombol, Antun Barac, Matko Peić, Rafo Bogišić, te u novije vrijeme Dunja Fališevac, Zoran Kravar, Davor Dukić, Dolores Grmača.

Od navedenih je djela, kronološkim redoslijedom prvi po redu *Piligrin*. Njegov autor **Mavro Vetranović** rođen je 1482. u Dubrovniku i jedan je od najznačajnijih pjesnika prve polovice 16. stoljeća. O njegovu se životu malo zna, no često se ističe da je stupio u red benediktinaca i cijeli svoj život posvetio pisanju.[3] Među prvim proučavateljima *Piligrina* ističe se **Milorad Medini**[4] koji je Vetranovićevu *Piligrinu* dao prilično lošu ocjenu. Ističe kako u *Piligrinu* ima mnogo manjkavosti te ga proglašava nekakvim mozaikom kome kamenčići nisu harmonično složeni.[5] Ističe kako je M. Vetranović pokušao stvoriti nešto veliko, no to mu nije pošlo za rukom. M. Medini uviđa i veliku poveznicu s talijanskom književnošću te napominje da po tom pitanju M. Vetranović nije bio nimalo inovativan.

Mihovil Kombol[6] ističe da su najvažniji dio opusa M. Vetranovića religiozni stihovi i u pregledu njegova stvaralaštva najviše se zaustavlja upravo na pjesništvu. Spominje *Piligrina* kao najistaknutije ostvarenje M. Vetranovića u kojemu mu je namjera bila pokazati put kroz grešna stanja do očišćenja.

Antun Barac[7] u kratkim crtama osvrće na život M. Vetranovića. Ističe da M. Vetranović u dijelu svojih stihova iznosi vjerske pouke i molitve te da takvi stihovi nemaju umjetničku vrijednost. A. Barac osvrće se i borbu M. Vetranovića protiv nemorala kao i na položaj kršćanskih zemalja koje su padale pod tursku vlast. Svoja moralna načela M. Vetranović pokušao je iznijeti u epu *Piligrin*. U njemu je kroz alegoriju prikazao kako se grešnik pri svakom novom grijehu pretvara u drugu životinju.

---

[3] O životu i djelu Mavra Vetranovića Čavčića u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Fališevac, Dunja, Nemec, Krešimir, Novaković, Darko, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 753-757.
[4] Medini, Milorad, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, Matica hrvatska, Zagreb, 1902.
[5] Ibid str. 235.
[6] Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961., str. 108.
[7] Barac, Antun, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954., str. 40.

Žanrovski, **Dunja Fališevac** *Piligrina* klasificira kao alegorijsko-peregrinacijski ep kojeg u cijelosti treba shvatiti kao alegoriju zbog nedoslovnosti njegova smisla. Napominje da je to ep koji je simboliku i emblematiku baštinio iz srednjovjekovlja i govori o alegoriji putovanja po fantastičnim predjelima sagledan kroz dantesknu prizmu čišćenja duše.[8]

Opširniji prikaz *Pelegrina*[9] D. Fališevac objavljuje u *Starim piscima hrvatskim i njihovim poetikama,* u radu *Elementi grotesknog i fantastičnog u Vetranovićevu Piligrinu.*[10] Kao fantastične i groteskne motive D. Fališevac izdvaja pretvorbu prosa u mrave, motiv mrava kojima vila daje krila, pretvorba gavrana u papagaja, povratak misli Piligrinu i brojne druge. *Ep je sazdan od fantastičnih i grotesknih motiva koji se ni na koji način ne mogu interpretirati kao mimetički jer predstavljaju poseban fiktivni svijet rezerviran samo za književno djelo*. *Nakaznost, brojne metamorfoze i tjelesna ružnoća obilato su zastupljeni u Piligrinu i na neki način utjelovljuju grotesku.* Ružno i tjelesna nakaznost, smatra D. Fališevac, proizlazi iz religiozno-kršćanskog pogleda na svijet u kojem je takva reprezentacija povezana s demonskim.

Rad *Drukčija bića u književnosti starog Dubrovnika* izdvaja se pristupom prema samoj interpretaciji djela. D. Fališevac u članku objašnjava simboliku neobičnih bića koja se pojavljuju u djelu poput satira, zmije s krunom na glavi, blavora, djevica, vila. Također, D. Fališevac navodi i životinje koje se pojavljuju, a od iznimne su važnosti za kulturu. Povezujući odnos čovjeka prema životinjama, važnost životinja u kulturi s njihovom simbolikom, autorica je ponudila sasvim novi pristup bestijariju promatran kroz različite znanosti.

Kao uzore *Piligrina* D. Fališevac navodi djelo *Pelerinage de la vie humanie* Guillaumesa de Deguilevillea,[11] međutim, Vetranovićevo djelo predstavlja odmak od srednjovjekovnih alegorija te se njegova značenja pokazuju kao subjektivna. Osnovni motiv epa svakako je motiv putovanja shvaćenog kao alegorijsko putovanje očišćenja duše, međutim ističu se i motivi žudnje za srećom i žudnje za povratkom vlastitih misli kao krajnji

[8] Prema Fališevac, Dunja, *Kaliopin vrt*, Književni krug Split, Split, 1997., str. 79.

[9] Dunja Fališevac navodi naslov *Pelegrin*, no napominje da se u literaturi često koristi i oblik *Piligrin,* po protagonistu. Odlučila sam se za naziv *Piligrin* s obzirom da ga u tom obliku koristi i Dolores Grmača, a upravo je jedna od prvih koja se odlučila na drugačiju analizu djela.

[10] Fališevac, Dunja, *Elementi grotesknog i fantastičnog u Vetranovićevu Piligrinu* u *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007., str. 127-138.

[11] Djelo je koncipirano kao peregrinacijska, putna alegorija, a cilj hodočasnika je nebeski Jeruzalem. Na tom putu hodočasnik prolazi kroz brojne nevolje, a na putu ga prati i pomaže mu božanska milost - daje mu torbu (vjera) i hodočasnički štap da se brani od raznih grijeha. U trenutku kada mu prijeti smrt, hodočasnik se budi iz sna. Sve personifikacije obogaćene su zagonetnim i često grotesknim atributima. Prema Fališevac, D. (2007), nav., djelo, str. 130.

ishod putovanja. S obzirom na hipertrofiju groteskних i fantastičnih motiva kao i činjenicu da je ep ostao nedovršen, ne postoji konkretno i jedinstveno tumačenje djela, smatra D. Fališevac.

O *Piligrinu* je vrlo sažeto pisao i **Slobodan Prosperov Novak**[12] u svojem pregledu hrvatske književnosti. S. Novak primjećuje da u tom djelu cirkuliraju posve izolirane i slabo povezane slike i ideje. S obzirom na fragmentarnost, nejasnoću i utopljenost u fikciju, S. Novak smatra da je *Pelegrin* zapravo vrhunac književne krize. Napominje kako je M. Vetranović bio pjesnik boli i da mu je bol bila temeljno stanje duše, pa je na taj način i stvarao.

Antun Pavešković[13] je čitavo djelo posvetio životu i radu M. Vetranovića, no uglavnom se koncentrirao na Vetranovićev pjesnički opus, dok se *Piligrina* dotaknuo u jednom poglavlju naslovljenom *Pelegrin kao sinteza ili kao promašaj*. A. Pavešković upućuje na žanrovsku odrednicu *Piligrina* koja je odvajkada predstavljala novinu i svojevrstan žanrovski hibrid.

Dolores Grmača svojom znanstvenom studijom *Nevolje s tijelom*[14] pokazuje inovativan pristup književnom djelu M. Vetranovića. Kroz književnopovijesnu perspektivu analizirala je motiv putovanja koji se temelji na alegoriji. Proučavajući djela hrvatske književne renesanse kroz figuru alegorije, D. Grmača osvrnula se i na utjecaj književnosti, slikarstva, kršćanstva, poganstva, povijesti mentaliteta na ta djela. Posebno poglavlje posvetila je i *Piligrinu* objašnjavajući simboliku pojedinih Piligrinovih postupaka kao i alegoriju samog njegovog putovanja.

*

Antun Kanižlić rođen je 1699. godine u Požegi. Radio je kao propovjednik u Zagrebu, Požegi, Osijeku, Varaždinu i Pečuhu. Početak njegova spisateljskog rada obilježile su nabožna djela: *Bogoljupstvo na poštenje Sv. Franje Saverija*, *Primogući i srce nadvladajući uzroci*, *Mala i svakomu potrebna bogoslovnica* i *Bogoljubnost molitvena*. Najviše se ipak proslavio spjevom *Sveta Rožalija*.[15]

[12] Prema Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti, svezak 1, raspeta domovina*, Marjan tisak, Split, 2004., str. 73-74.
[13] Pavešković, Antun, *Mavro Vetranović*, Exlibris, Zagreb, 2012., str. 317-336.
[14] Prema Grmača, Dolores, *Nevolje s tijelom*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015., str. 207-285.
[15] O životu i djelu Antuna Kanižlića u: *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Gl-Ma, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, gl. ur. Visković, Nikola, Zagreb, 2010., str. 261-262.

M. Kombol[16] ističe kako je sličnih spjevova bilo i ranije poput Gundulićevih *Suza sina razmetnoga* i Đurđevićevih *Uzdaha Mandaljene pokornice* te nije začuđujuće što su u 17. i 18. stoljeću nastajala djela kršćanske provenijencije jer je upravo to jedno od glavnih uporišta spomenutog razdoblja. *Sveta Rožalija* pisana je u prvom licu i to u epistolarnoj formi. Rožalija pripovijeda o svojem grešnom životu te procesu vlastitog obraćenja i života u pustinji. *Sveta Rožalija* poema je sastavljena od četiriju dijelova. Glavna tema djela samotnički je i asketski život poznate svetice iz Palerma na Siciliji. Kao zaštitnica od kuge ta je svetica česta tema različitih legendi. Rožalija dolazi iz obitelji plemenita roda i u jednom trenutku odluči napustiti sve ovozemaljske pogodnosti i u pustinji se potpuno posvetiti Bogu.[17]

Svoju doktorsku disertaciju **Matko Peić** posvetio je Antunu Kanižliću i njegovu najpoznatijem djelu *Svetoj Rožaliji*. Disertacija nosi naslov *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića* i detaljno se osvrće na stilske karakteristike baroka, kako u književnosti tako i umjetnosti. M. Peić detaljno obrazlaže razdiobu na barokne elemente s jedne strane i rokokoovske s druge povezujući ih s cjelokupnom europskom kulturom. Krenuvši od općenitog ka konkretnom M. Peić navodi karakteristične barokne postupke poput pesimizma[18], prezira tijela i zemlje, alegorije, baroknog bestijarija, herbarija i lapidarija suprotstavljajući ih rokokovskim elementima kao što su optimizam, afirmacija tijela i prirode te rokokoovsko *vanjsko oko*. Navedene elemente primijenio je na djelu *Svete Rožalije* i tako prvi dao potpunu analizu ovoga, često zanemarenog djela.

Franjo Švelec, **Rafo Bogišić** i **Marin Franičević** u *Povijesti hrvatske književnosti od renesanse do prosvjetiteljstva* ukratko navode sadržaj u svakom pojedinačnom dijelu poeme.[19] *Prvi dio donosi opširno pismo kojeg Rožalija šalje svojim roditeljima u Palermo. U drugom dijelu saznajemo o Rožalijinoj prošlosti te o uzroku zbog kojeg se Rožalija odlučila izolirati. Treći dio poeme ispunjen je detaljnim opisivanjem Rožalijina života u samoći. U tom su dijelu prisutni brojni kršćanski simboli prerušeni u likove koji su povezani s junakinjom. U četvrtom dijelu doznajemo da Rožaliju opsjedaju Razbluda i njen sin Ljubićak navodeći ju na grijeh,*

[16] Prema Kombol, M., nav. djelo, str. 351.
[17] Franičević, Marin, Švelec, Franjo, Bogišić, Rafo, *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 3, Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974., str., 340.
[18] Matko Peić ističe kako je najveća razlika između stilskih postupaka baroka i rokokoa upravo kontrast između pesimizma koji karakterizira barok i optimizma kojeg donosi rokoko.
[19] Franičević, M., Švelec, F., Bogišić, R., nav. djelo, str. 341.

no ona im, uz Božju pomoć, odolijeva.[20] Autori ističu da je *Sveta Rožalija* najznačajnije djelo katoličke protureformacije, ali i najuspjelije djelo u Slavoniji tijekom 18. stoljeća.

Zoran Kravar poznati je hrvatski književni teoretičar i književni povjesničar. S obzirom da mu je književni barok područje interesa, ne začuđuje što je nekoliko svojih studija posvetio i *Svetoj Rožaliji.* Zbornik pod nazivom *Ključevi raja* kojeg je uredila Julijana Matanović bavi se upravo hrvatskim književnim barokom i slavonskom književnošću, te je dosta radova u njemu posvećeno Antunu Kanižliću i *Svetoj Rožaliji*. U radu naslovljenom *Predmeti i znakovi u tematskom svijetu Svete Rožalije* Z. Kravar, baveći se analizom alegorija, ističe da Kanižlićeve alegorije nisu samo općenito analogične i utoliko srodne srednjovjekovnima, nego su i srednjovjekovne po podrijetlu.[21]

Proučavajući isključivo metriku *Svete Rožalije* A. Kanižlića i uspoređujući ju sa srodnim djelima **Milovan Tatarin**[22] došao je do zaključka da u *Svetoj Rožaliji* postoji odmak i da metrički odudara od sličnih joj tekstova. M. Tatarin se koncentrira na stilsku uporabu dvanaesteraca, sestina i katrena i njihovu simbolizaciju u djelu.

*****

Filip Grabovac rođen je 1697. godine u Podosoju kraj Vrlike. Već u ranoj mladosti odlučio se za svećenički poziv. Njegov se kršćanski svjetonazor osjeti i u njegovom najpoznatijem djelu *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga.*[23]

Zbornik radova sa skupa fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture posvećen je životu i radu Filipa Grabovca. Dva se rada izravno odnose na Cvit razgovora, a to su: *Grabovčev Cvit razgovora u hrvatskoj književnoj historiografiji* **Lahorke Plejić** te *Struktura i kompozicija Grabovčeva Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* **Miljenka Buljca**.

Autorica u radu *Grabovčev Cvit razgovora u hrvatskoj književnoj historiografiji* donosi pregled literature koja se koncentrira upravo na ovo djelo ili ga spominje u kontekstu hrvatske književnosti i kulture. L. Plejić napominje da je *Cvit razgovora* žanrovski nekonvencionalan i nekoherentan i kao takav predstavlja odmak od književne produkcije 18.

[20] Franičević, M., Švelec, F., Bogišić, R., nav. djelo, str. 339-341.
[21] Prema Kravar, Zoran, *Predmeti i znakovi u tematskom svijetu Svete Rožalije* u *Ključevi raja*, ur. Matanović, Julijana, Meandar, Zagreb, 1995., str. 216.
[22] Prema Tatarin, Milovan, *Kanižlićeva Sveta Rožalija i metametički aspekti stiha i oblika*, Umjetnost riječi XXXIX, br. 2, travanj-lipanj, Zagreb, 1995., str. 105-126.
[23] O životu i djelu Filipa Grabovca u: *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Gl-Ma, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, gl. ur. Visković, Nikola, Zagreb, 2010., str. 23-24.

stoljeća. Grabovac je stvorio novi tip teksta pisan za puk koji se nije imao prilike školovati. Zbog svojeg moralno-didaktičnog karaktera mnogi ovo djelo svrstavaju u prosvjetiteljstvo, no L. Plejić upozorava da nisu sva djela takvog karaktera plod prosvjetiteljstva.

Članak *Struktura i kompozicija Grabovčeva Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* M. Buljca posvećen je strukturnim elementima koji su po koječemu originalni i neuobičajeni. Govoreći o Grabovčevoj intenciji, M. Buljac smatra da iz njegova teksta izvire težnja za moralom, kršćanskim svjetonazorom te štovanjem Boga kao okosnicom života. *Cvit razgovor naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* podijeljen je na dva dijela. Kroz 4899 stihova i 40-ak stranica proznog teksta ispisanih u prvom dijelu doznajemo o pokvarenosti svijeta, lažnom prijateljstvu, nemoralu. Ti su stihovi ispisani u dijaloškoj formi jer jedino tom formom Grabovac mogao najuspješnije ostvariti poučnu zadaću. Drugi dio kroz 1087 stihova i 60 stranica proze donosi pregled povijesne zbilje od stvaranja svijeta , u obliku kronike.

Kao i mnogi prije njega, M. Buljac uočava polifoničnu i žanrovski teško odredivu strukturu *Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*. S obzirom na veću posvećenost samom sadržaju, a ne estetici Grabovac nije mogao stvoriti kapitalno djelo poput nacionalnog epa što je bio slučaj kod njegovih prethodnika i sljedbenika (*Osman, Smrt Smail-age Čengića*). Kao najveće i najistaknutije stihove M. Buljac izdvaja samostalne epske pjesme poput: *Od Pile, Od jednog strašnog dogadjaja, Slava Dalmacije, Od naravi i ćudi rvacke, Esortazione amorosa*.

Prozne je dijelove u *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* M. Buljac podijelio na nekoliko područja:

1) moralizatorsko-didaktička proza (*Načini za uzdizati malu dicu*),
2) religiozno-pripovjedna proza (*Prilika općena*),
3) povijesna proza (predložak Antuna Vramca i Pavla Rittera Vitezovića).

Istraživanju Grabovčeva *Cvita razgovora* posvetio se i **Stipe Botica**. U studiji *Filip Grabovac* S. Botica promatra sve relevantne postupke, kako na tematskoj tako i na formalnoj razini. S. Botica ističe važnost promatranja Grabovčeva *Cvita* kao pučkog književnog fenomena jer je tu uloga autora iznimno važna. Autor postaje poznavatelj i prijenosnik istina i spoznaja (povijesnih, kulturoloških, antropoloških). Novina F. Grabovca svakako je žanrovska hibridnost. U djelo je unio elemente legendi, predaja, razgovora u obliku pitanja i

odgovora. Letkom *Esortazione amorosa* F. Grabovac je pokazao svoju inventivnost, ali i sposobnost da njegove zamisli dođu do što većeg broja recipijenata.[24]

S. Botica nadalje pronalazi dokaze za žanrovsku odrednicu djela kao didaktičko-prosvjetiteljskog, ali i potvrde da je skoro polovina *Cvita* pisana u obliku kronike. Kao dominantni tematski sloj javlja se nacionalna tematika. Ponos prema domovini uvijek je istaknut u kontrastu s drugim narodima, ponajprije protivnicima. S. Botica ističe kako se cijelo razdoblje prosvjetiteljstva odvojilo od baroka i renesanse i u cijelosti se približilo književnom srednjovjekovlju, što se pogotovo osjeti u *Cvitu*.

Posebno poglavlje o Grabovčevu *Cvitu* napisala je **Dunja Fališevac**.[25] D. Fališevac napominje da su u Grabovca vidljivi tragovi srednjovjekovnih oblika poput kontrasta, prenja, dijaloga, molitava, kronika itd. S obzirom da je *Cvit razgovora* namijenjen nižim slojevima čitalačke publike iz tog je razloga u njega osim nabožnog sadržaja implementiran i onaj svjetovni, kako bi se privuklo šire čitateljstvo. Nesumnjivo je da se kroz *Cvit* oblikovala određene ideologija, stvorena na saboru u Tridentu. Ono što eksplicitno možemo iščitati je snažna odbojnost prema čovjekovoj tjelesnosti koja ga udaljuje od Boga i sveprisutan strah Božji potkrijepljen opisima paklenih muka. Osim kršćanske ideologije prisutne su i domoljubno-nacionalne tendencije kroz koje se može iščitati netrpeljivost prema drugom.

Na ideologiju u pozadini *Cvita* osvrnuo se i **Davor Dukić** u članku *Tragovi jednog pograničnog identiteta u Grabovčevu Cvitu razgovora*.[26] D. Dukić donosi zaključke ranijih proučavatelja Grabovčeva *Cvita*. Velik doprinos istraživanju dala je i **Divna Zečević** navodeći nedosljednost u iznošenju stavova prema ženama. Kroz cijeli *Cvit* osjeti se ženomrzački naboj od kojeg pripovjedač u jednom dijelu odstupa. D. Zečević također ističe i ideologiju junaštva koju je Grabovac baštinio iz usmene epike.

D. Dukić također ističe da Grabovac slavi vojnički poziv što je i naznačeno u kraćem proznom ulomku *Uspomena*. Imagološkim pitanjima Grabovac se bavi na primjerima kršćanskih boraca pridajući im najbolje osobine. Koncepcija junaštva kakvu oblikuje Grabovac javlja se i ranije i karakteristična je za južnoslavensku usmenu epiku. Karakteristike takvog junaštva u *Cvitu* se očituju kroz pozitivan stav prema pograničnom porobljavanju i netrpeljivosti prema nekatolicima. Razlog tome, D. Dukić zaključuje, treba tražiti u

[24] Prema Botica, Stipe, *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1990., str. 43-44.
[25] Prema Fališevac, Dunja, *Konzervativizam i tradicionalizam Grabovčeva Cvita razgovora* u *Kaliopin vrt 2, studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Književni krug Split, Split, 2003., str. 107.
[26] Prema Dukić, Davor, *Tragovi (jednog) pograničnog identiteta u Grabovčevu Cvitu razgovora* u *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008., str. 65.

kolektivnim predrasudama. Na koncu, takav stav, odnosno ideologija koju djelo neminovno nameće može biti izraz života shvaćenog kao borba za goli opstanak.

Navedeni su autori interpretirali djela s obzirom na njihove stilske, formalne i sadržajne elemente, ali i u odnosu na književnopovijesna strujanja, kako u Hrvatskoj, tako i u cjelokupnoj Europi određenog razdoblja. Većina navedenih autora nije u svoja istraživanja uvrstila životinje, osim u nešto širem kontekstu. Možemo izdvojiti kritičku analizu D. Grmače koja je ponudila ipak nešto drugačiju interpretaciju i to kroz prizmu alegorije, pa je na taj način analizirala i životinjske dijelove na Piligrinovu tijelu. Tako se u radu *Držić i Vetranović: Suhi javor i Dugi Nos*[27] D. Grmača posvetila fantastičnima bićima u M. Vetranovića i M. Držića. D. Grmača nije proučavala isključivo životinje u književnim djelima, no njezine analize donose odmak od ustaljene književnopovijesne analize, pa će se i moj rad temeljiti na takvom pristupu. Ovim radom nastojat ću pokazati jedinstveni životinjski u dijelu hrvatske književnosti ranoga novoga vijeka. Cilj je rada opisati dio hrvatskoga kulturnoga bestijarij uz pomoć triju djela ranoga novoga vijeka: *Piligrina*, *Svete Rožalije* i *Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga.*

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Tema koju sam odabrala svojevrsni je nastavak i proširivanje znanja stečenoga na kolegiju *Hrvatska književna antropologija i rano novovjekovlje*. Neke od tema koje smo na kolegiju obrađivali jesu: *Dubrovnik — otvoreni i zatvoreni grad*, *Udati kćer u starom Dubrovniku*, *Meso naše svagdašnje*, *Renesansna teorija sna*, *Povijest mentaliteta*, *Reprezentacija moći i renesansno samooblikovanje*, *Reprezentacija nasilja*. Način obradbe književnog djela bitno se razlikovao od svega prije naučenog i u našim svijestima ustaljenog[28]. Susret s antropologijom i književnošću zahtijevao je od nas prije svega jedan interdisciplinarni pristup.

Prvi zbornik u Hrvatskoj posvećen analizi djela iz književnoantropološke vizure je *Čovjek, prostor, vrijeme* kojeg su uredile Živa Benčić i Dunja Fališevac. Uvodni tekst[29] napisala je **Lada Čale Feldman** objašnjavajući samu pojavu književne antropologije i njezine obrise unutar drugih znanosti poput folkloristike, etnologije i kulturne antropologije. Sjecište

[27] Prema Grmača, Dolores, *Držić i Vetranović: suhi javor i Dugi Nos*, Dani hvarskog kazališta: građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 35, br. 1, svibanj, 2009., str. 152.
[28] Ustaljeni hermeneutički način interpretiranja književnog djela
[29] Prema Čale Feldman, Lada, *Znanost, prostor, vrijeme: obrisi (hrvatske) književne antropologije* u *Čovjek, prostor, vrijeme*, Disput, Zagreb, 2006., str.14.

etnologije i antropologije L. Č. Feldman vidi u samom pristupu istraživanja. Naime, etnolog zagledan u vlastitost svoje razlike donosi opće zaključke o *ljudskom*, dok se antropolog katkad neoprezno sučeljuje s tuđinom kako bi ju preveo u svoje.[30]

L. Č. Feldman donosi i pregled ključnih tema književne antropologije izvedenih iz fundamentalija kulturne antropologije. To su: **društveno djelovanje** (ritual, kult, svečanost, interaktivnost, govor, agresija, rat, odgoj), **mentalni svjetovi** (imaginacije, fantazije, topološke i semiotičke kompetencije, sposobnosti projekcije, fingiranja, pamćenje, vjera), **tijelo** (utjelovljenost, bolest, fizička i medijalna tijela), **svakodnevna i interkulturalna komunikacija**, **politički diskurs** (tuđina, kolonijalizam, nacionalizam, obrazovanje i pedagogija), **povijest znanosti** (pojmovi i obrasci mišljenja, prirodne znanosti, tehnika, mediji i intermedijalnost, etika, estetika), **književnost i umjetnost** (poetika, slika čovjeka, samoprikazba, inscenacija tijela, **mediji** (Internet)[31].

Kroz seminarske radove i predavanja dotaknuli smo se nekih od nabrojanih tema i to na djelima ranog novog vijeka. Promatrajući sve ove teme, odlučila sam se za jednu koju nismo obrađivali — bestijarij. Međutim, s obzirom da je književna antropologija hibridna znanost svi su ovi fenomeni premreženi i nemoguće je jedan analizirati bez prisustva drugoga.

Književnim se bestijarijem bavi jedna zasebna disciplina pod nazivom **književna animalistika**. Prvi zbornik kojemu je književna animalistika predmet proučavanja je *Književna životinja*, nastavak zbornika *Kulturni bestijarij*, i u potpunosti je posvećen životinjama koje žive kroz književnost. Zbornik dolazi u izdanju od preko tisuću stranica podijeljenih u osam većih cjelina: 1) *Mitske i etno književne životinje*, 2) *Književno srednjovjekovlje i humanizam životinja*, 3) *Književna renesansa, manirističke i barokne životinje*, 4) *Suvremena književna životinja*, 5) *Književno-fantastična životinja*, 6) *Dječji književni zoo*, 7) *Filozofsko-književna životinja: zooetika*, 8) *Život životinja kroz književnost*.[32]

Zbornik su uredile Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš i u uvodu objašnjavaju razvitak ove relativno mlade znanstvene discipline. Autorice se osvrću na pojam antrozoologije kojeg je proklamiralo Međunarodno društvo za antrozoologiju (ISAZ, *International Society for Anthrozoology*), dok pojam animalistike proklamira Forum društvo i životinje (*Society & Animals Forum*).

[30] Prema Čale Feldman, L., nav. djelo, str. 14.
[31] Ibid, str. 15.
[32] *Književna životinja*, *Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2012.

Urednice ističu razliku između tradicionalne animalistike i kritičke animalistike. Teoretičari i praktičari kritičke animalistike distanciraju se od apolitičnosti animalistike i smatraju da animalistički studiji nisu povezani s pravima životinja. Steve Best, jedan od zagovornika tradicionalne animalistike smatra da ona obično izostavlja političku ekonomiju.[33] Za zbornik *Književna životinja* urednice kažu da je na sjecištu tradicionalne i kritičke animalistike jer s obzirom na interdisciplinarnost isključivost teorija nije moguća.

Ovaj se zbornik dakle koncentrira na književnu animalistiku, no njegov prethodnik *Kulturni bestijarij* kao područje interesa ima nešto širu granu — **kulturnu animalistiku**.

Kulturni bestijarij organiziran je u sedam cjelina u kojima okuplja stručnjake različitih profila, od kulturologa, folklorista, etnologa, povjesničara, lingvista, feminista. U ovom dijelu zbornika životinje su promatrane kroz ove kategorije: 1) *Biblijska duhovnost životinja*, 2) *Iz mitske i etno faune*, 3) *Boškarini puh: od eksponata do "specijaliteta"*, 4) *Zoolingvistika*, 5) *Litterarum bestia*, 6) *Animalistički ekofeminizam*, 7) *"Machina animata" i prava životinja*. Književna animalistika usko je vezana i uz kulturnu animalistiku ili **kulturnu zoologiju**.[34]

Razvoju je kulturne zoologije u nas uvelike pridonio **Nikola Visković**. U studiji *Kulturna zoologija* objašnjava međusobnu povezanost ljudi i životinja kroz različite domene djelovanja.[35] N. Visković objašnjava da je kulturna zoologija cjeloviti i sustavni prikaz odnosa ljudske povijesti i životinjskog svijeta koji pokazuje da su životinje ne samo čovjeku najbliža bića nego i bića neizbježno prisutna u svim vidovima ljudskog opstanka i kulture.

Znanstveni skup *Kulturna animalistika*[36] u potpunosti je posvećen životinjama i prvi u Hrvatskoj omogućio da se proučavatelji životinja različitih profila sakupe i javno iznesu rezultate svojih istraživanja. Ovo je iznimno važno, jer kako napominje N. Visković, životinje su donedavno bile sustavno zanemarivane i isključene iz bilo kakvih istraživanja. Ovi su zbornici svakako pioniri kulturne i književne animalistike u Hrvatskoj i na taj način put otvaraju novim istraživanjima i novim postignućima na spomenutim područjima.

U kontekstu metodologije istraživanja svakako valja spomenuti radove **Zlate Šundalić** kojima je težište upravo na životinjama u djelima starije hrvatske književnosti. Reprezentativna je njezina studija o životinjama u djelima Marina Držića pod nazivom *Životinja i Vidra*.

[33] *Književna životinja*, str. 13.
[34] *Kulturni bestijarij*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.
[35] Visković, Nikola, *Kulturna zoologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
[36] *Kulturna animalistika*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. , Split, ur. Cambi, Nenad, Visković, Nikola, Književni krug, Split 1998.

Poticaj za nastanak knjige Z. Šundalić crpila je iz studije M. Rešetara o jeziku Marina Držića iz 1933. U toj studiji M. Rešetar primjećuje da su dubrovački pjesnici 16. stoljeća na jedan način govorili, na drugi pisali, opet s razlikom u književnom žanru.[37] Prema Rešetarovoj podjeli djela Marina Držića kategorizirana su u nekoliko skupina: a) čisto književna djela s najknjiževnijim jezikom, b) dijelom ozbiljne a dijelom šaljive pastorale u stihovima, c) čisto šaljive drame.

Tom se podjelom vodila i Z. Šundalić dodajući još neke kategorije koje su joj se nametnule tijekom analize koja je provedena na način da su ispred svake interpretacije određenog djela dvije tablice: prva tablica donosi abecedni popis životinja u nominativu jednine s citatnim potvrdama, podatkom o broju stranice na kojoj se dani citat nalazi te statističke podatke o ukupnom broju njihova pojavljivanja, druga tablica proizlazi iz podataka prve tablice i donosi listu životinja poredanih prema njihovoj učestalosti.[38]

S obzirom da su reprezentacije životinja temeljno istraživačko polazište rada, valja pomnije objasniti terminologiju. *Slika (representation) odnosno nešto što stoji za nekoga, umjesto nečega Drugoga. Slika nije ikona, već ideja, simbol, znak, često i običan signal. Slika nešto predstavlja, ona je supstitut koji stoji u ime nečega drugoga. Svaka slika proizlazi iz svijesti. Slika je književni ili neknjiževni izraz značenjskog raskoraka između dvije vrste kulturne stvarnosti. Slika je predodžba neke strane kulturne stvarnosti kojom pojedinac ili grupa koji su je oblikovali otkrivaju i tumače kulturni i ideološki prostor u kojemu su smješteni*.[39]

Također, *slika je kulturna činjenica te ima svoje mjesto i funkciju u simboličkom svijetu nazvanom imaginarno koji je neodvojiv od društvene i kulturne organizacije jer se kroz njega društvo vidi, ono o sebi piše, razmišlja i sanja*.[40]

Svakako u obzir treba uzeti književnika koji tvori određenu literarnu stvarnost. Veliku ulogu imaju autorova umjetnička sloboda te vlastiti svjetonazor tj. autorova osobna reprezentacija pojedinog događaja, naroda ili običaja. U nekoj kulturi književnik bira što će napisati o Drugome te taj iskaz može biti u potpunoj proturječnosti sa stvarnošću, no može biti i pod utjecajem trenutnih političkih strujanja. *Ako kulturna slika nastoji biti simbol, a*

[37] Prema Šundalić, Zlata, *Životinja i Vidra, o životinjskom svijetu u djelu Marina Držića Vidre*, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2009., str. 14.
[38] Prema Šundalić., Z., nav. djelo, str. 19.
[39] Pageaux, Daniel-Henri, *Od kulturnog imaginarija do imaginarnog* u *Kako vidimo strane zemlje, Uvod u imagologiju*, ur. Dukić, Davor, Blažević, Zrinka, Plejić Poje, Lahorka, Brković, Ivana, Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 127-130.
[40] Pageaux, D., nav. djelo, str. 127-130.

kulturni imaginarij neka vrsta simboličkoga jezika, onda je njezino značenje uvijek više ili manje konvencionalno. To je značenje zajamčeno i društvenim i kulturnim kodom koji opravdava i jamči njegovo cirkuliranje i valjanost. Društveni i kulturni kod sprečava da o imaginarnom razmišljamo izvan Povijesti i izvan društvenih okvira.[41] Iz navedenoga proizlazi da reprezentacije uvelike oblikuje društvo samo, društvo u većem kontekstu, autori, usmena predaja, kolektivno pamćenje i slično. Promatrane životinje otkrit će nam da su neke od njih reprezentacije ljudskih osobina, međuljudskih i povijesnih odnosa te da u konačnici sve te životinje dijelom nečeg većeg — dijelom kulturnog imaginarija.

*

Analizu sam započela izradom tablice u koju sam upisivala baš sve životinje koje se spominju u odabranim djelima. Nakon detaljne analize, životinje sam podijelila u određene kategorije.

Svako obrađeno djelo popraćeno je tablicom koja se nalazi na kraju poglavlja. U tablicama životinje su kategorizirane u cjeline koje su mi se nametnule prilikom ponovnog iščitavanja djela. Za svako djelo ta je tablica jedinstvena i kategorije se razlikuju od djela do djela jer svako djelo sadrži određene životinjske vrste koje su reprezentirane na određene načine, no naravno i same reprezentacije životinja se razlikuju od djela do djela, a često i unutar istog djela.

Konačni je rezultat pregled bestijarija određenoga razdoblja i jedinstveni imaginarij koji te životinje sačinjavaju. Kroz analizu utvrđeno je koje se životinje u kojem djelu pojavljuju, koje se najčešće pojavljuju te jesu li pozitivno ili negativno konotirane. Tablica prati tijek teksta i grafički je prikaz obrađivane teme.

[41] Pageaux, D., nav. djelo, str. 127-130.

4. PILIGRIN MAVRA VETRANOVIĆA

4.1. HODOČASNIK TIJELOM (PROBLEMATIKA TIJELA I TJELESNOGA U LIKU PILIGRINA)

Čitajući *Piligrina* nailazimo na velik broj neobičnih bića i zvijeri koja Piligrin susreće na svojem putovanju. Piligrin, i sam napola čovjek, a napola oblikovan pomoću životinjskih dijelova uklapa se u fantastičnu dubravu koju nastanjuju neobični stanovnici.[42] Nedovršen Vetranovićev ep mnogi su klasificirali kao alegoriju i to u smislu putovanja i odriješenja od grijeha.

Neobična bića, brojne metamorfoze, neočekivani i nemotivirani obrati ponekad čitatelju onemogućavaju potpuno razumijevanje epa. No, ep u prvom redu moramo shvatiti s obzirom na kontekst u kojem je nastao,a ne smijemo zaboraviti ni činjenicu da je ostao nedovršen. Pokušat ću se kroz ovaj rad koncentrirati isključivo na životinje i njihove metamorfoze i objasniti ih kroz književnoantropološku vizuru.

Hipoteza koju sam ranije navela ponukala me da sam lik Piligrina sagledam kroz prizmu tijela, odnosno tjelesnoga. Neobičnog, nakaznog izgleda Piligrin je na svojem putovanju zadobio brojna *nova* tjelesna obilježja. Svako od tih novih tjelesnih obilježja pokušala sam objasniti i potvrditi početnu hipotezu. Neobični životinjski dijelovi na Piligrinovu tijelu smjestili su ga u prostor kroz koji prolazi, oblikovali njegov identitet i dali nam naslutiti zašto su baš dijelovi tih određenih životinja našli svoje mjesto na Piligrinovu tijelu. Izrazivši želju za mirnijim mjestom u kojem bi mogao spokojno živjeti, Piligrin se odlučio na put koji mu je donio brojne nedaće i iskušenja.

Gubitak misli prva je u nizu prepreka koja mu se dogodila. Misli, kao nešto što ne možemo izbrojiti niti saznati nečije misli pretvaraju se u proso kojeg počnu jesti **mravi**. Simboličan je to prikaz gubitka misli koji je pojačan i materijaliziran mravima koji ih jedu.

> *Mnjah, da ga hudoba pakljena objavi,*
> *gdje **mravlje** pozoba i niedne ne ostavi,*
> *ter javor vajmeh (suh) zgrohota vas u smieh,*
> ***medvjedov** gdje trbuh nadu se kako mieh.*[43]

[42] Prema Fališevac, Dunja, *Drukčija bića u književnosti starog Dubrovnika (granice mimesisa, granice fantastike)*, Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 32(1), Split, 2006., str. 31.

[43] Vetranović, Mavro, *Piligrin* u *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, Stari pisci hrvatski, knjiga 4, 2. dio, JAZU, Zagreb, 1872., str. 84.

Mravi su ovdje prikazani naturalistično jer oni doista počinju jesti proso koje se rasipalo ispred Piligrina. Zatim se stvori **medvjed**, pojede mrave koji progrizu njegov trbuh, dobiju krila i oslobođeni izađu van.

Motiv mijeha kojeg Piligrin nosi na leđima čuvajući u njima vlastite misli Z. Kravar povezuje s prikazom lude.[44] Zanimljivo je da Piligrin misli pohranjuje baš u mijehu u kojem se inače čuva vino, pa otuda vjerojatno i aluzija na ludu koja pod utjecajem alkohola gubi razum. Jer, doista Piligrin bez misli, potpuno dezorijentiran luta po putu ne znajući što ga je snašlo i kako se iz toga izvući. No, mijeh je i simbol života jer je njime pokazan prirodni proces disanja, ali je i simbol onog unutarnjeg, duhovnog života.[45] Također, motiv mijeha u kršćanstvu povezivao se s grijehom što se opet može povezati s likom Piligrina čije je tjelesno obličje upravo rezultat grijeha.

Pored svih životinja u ovom životinjskom lancu metamorfoza jedini opstaju **mravi**. Okarakterizirani kao izrazito ustrajni, spremni, sposobni i agresivni. Pozobavši misli pretvorene u proso, mravi su zadobili osobine tih misli. Jednom riječju dobili su razum. Ponašanje mravi simboliziralo bi agresivnost misli neugodnog sadržaja koje se ne daju potisnuti u podsvijest. [46]

Na svojem putovanju Piligrin susreće **ovcu** i započinje s njom razgovor.

Tuj mi se prigodi vidjeti tutako,
***ovčica** gdje hodi po lako po lako*[47]

Nakon nekog vremena ovca se pretvara u djevicu, a potom djevica u **zmiju** s bisernom krunicom.

*Tudjer se **ovčica** pod jelom u gori*
prikrasna djevica pri vodi satvori.
Vidivši čudo toj od ovce pribiele[48]

Ovca je prva od tri životinje koje se pojavljuju kao utjelovljenje Piligrinove molitve bogovima.[49] Motiv ovce čest je u kršćanskoj sferi i simbol je mira, blagostanja i utjehe. U ovom kontekstu ovcu možemo promatrati kao mamac kojem Piligrin vjeruje. Djevica i zmija čine se potpuno oprečnim motivima jer se zmija vrlo često uspoređuje s nečasnim, zlobnim

[44] Prema Kravar, Zoran, *Emblematika Vetranovićeva Pelegrina*, Filologija, br. 10, Zagreb, 1981/1., str. 324.
[45] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 402.
[46] Kravar, Z., nav. djelo, str. 324
[47] Vetranović, M., nav. djelo, str. 95.
[48] Ibid, str. 97.
[49] Grmača, D., nav. djelo, str. 270.

ženama. **Zmija** kao simbol zla poznata je još iz Biblije u kontekstu prinuđivanja Eve[50] da uzme jabuku[51] sa zabranjenog stabla. Zmija uvijek uz sebe veže negativne konotacije i još od biblijskog vremena uvijek se vezivala uz ženu. U kontekstu djela, zmija, prvotno u liku djevice doista upućuje na nešto tjelesno, materijalno i iskustveno vidljivo. Pretvorbom u zmiju do izražaja dolaze njene negativne osobine: varljivost, prevrtljivost i nepouzdanost.

Sam u nepoznatom svijetu, Piligrin nije znao pravila tog svijeta i zbog njihovih kršenja često upadao u nevolje. Vile koje je često susretao rekle su mu da ne smije piti vodu iz studenca jer je to rezervirano isključivo za vilinski svijet. Osjetivši snažnu navalu žeđi, Piligrin je popustio nad tjelesnom potrebom i napio se vode iz studenca. U tom mu se trenutku na glavi pojave dva **magareća uha**.

(…) *od* ***osla*** *da uši pronosi na glavi,*
da uzdiše i suzi i speći i javi; (…)[52]

Piligrin je na ovaj način zadovoljio isključio svoju tjelesnu potvrdu stoga je i kazna također tjelesna.

Magarac[53] je životinja uz koju vezujemo osobine lijenosti i tvrdoglavosti koje je Piligrin također kroz svoje putovanje pokazao. Pokazao se tvrdoglavim jer je u nekoliko navrata prekršio upozorenje vila za što je morao biti tjelesno kažnjen. Nekada se magarac koristio za vuču tereta, a Piligrin s grbom na leđima i magarećim ušima doslovno vuče breme svojih grijeha. Magarac se javlja i u epizodi u kojoj mravi pretvoreni u **muhe** do krvi izbodu magarca. Kazna je to zbog njegove goropadnosti nakon čega se on pokori i obveže na poslušnost.[54] Zbog krađe Dijaninog pehara, Piligrin je također kažnjen i to pretvorbom svojih očiju u **sovinje**:

S očima od ***sove*** *ter takoj ja ostah,*

---

[50] Djevica Marija i Eva dvije su najpoznatije biblijske žene. Prva je oznaka za čisto, iskonsko djevičanstvo dok je druga podlegla iskušenju, prekršila Božje zapovijedi i navela Adama da kušaju slatke plodove zabranjenog voća. Isusova majka Marija uvijek se povezuje s nematerijalnim i božanskim dok je Eva stigmatizirana i odgovorna za mučno stanje ljudske seksualnosti. Prema Abbott, Elisabeth, *Povijest celibata*, VBZ, Zagreb, 2007., str. 57.

[51] U latinskom jeziku jabuka i zlo imaju isti naziv - *malum*, pa od toga proizlazi i simbolika jabuke kao zla. U Chevalierovu *Rječniku simbola* uz jabuku se vezuje i svaka zemaljska želja ili pak zadovoljstvo u takvoj želji. Jabuka je također i simbol spoznaje.
Četiri vile koje u rukama drže jabuke pojavljuju se u Zoranićevim *Planinama*. Svaka jabuka simbolizira određenu kulturu. Vila i u Vetranovića u rukama drži jabuku koja štiti Piligrina od nevolja.

[52] Vetranović, M., nav. djelo, str. 115.

[53] U Chevalierovu rječniku magarac se objašnjava u kontekstu renesansne umjetnosti kao duhovna klonulost redovnika odnosno moralna depresija, glupost, nesposobnost i tvrdoglavost. Piligrin je doista pokazao tvrdoglavost prekršivši zakone svijeta u kojem se našao i kao fizičku oznaku svojeg prijestupa obilježen je magarećim ušima.

[54] Prema Grmača, D. nav. djelo, str. 264.

gdje mnoge jadove i novi trud poznah.[55]

Zgriješivši opet protiv Dijane, vile pred Piligrina dovode zarobljena vepra. **Vepar** je također kažnjen zbog tjelesnog prijestupa. Naime, vepar je htio poljubiti pastirovo bedro no nehotice ga je ogrebao. Vepar, kao pripadnik bestijalnog svijeta, nije mogao potisnuti vlastitu spolnost i zbog toga je kažnjen. Na taj način zbog seksualne uskrate u životinje se javlja frustracija tj. kastracija te na koncu biva uklonjen iz prostora djevičanstva u kojem obitavaju vile.[56]

(…) *ter ranu vidjesmo na bedri na svojoj,*
i obje dvie riesmo: ***prašča*** *je rana toj,*
pastir je ukošen od ***prasca*** *gorskoga,* (…)[57]

Dijana kažnjava vepra tako da mu uzima zube i stavlja ih Piligrinu u usta. Zapravo, kazna oduzimanjem dijela tijela kojim je prijestup učinjen poznata je od davnina. Tijekom srednjovjekovlja kradljivce se kažnjavalo odsijecanjem ruke kako bi se uvijek sjetili što su napravili i nikada to ne ponovili. Takva se kazna odnosi i na Piligrina koji je kažnjen upravo onim osjetilima kojima je i griješio.[58]

Svoju tjelesnu unakaženost Piligrin prvi put u cjelini vidi u vodi koja se istog trena pretvorila u zrcalo. Shvaća da je grbav, ima magareće uši, veprove zube i sovinje oči te zaziva Božju pomoć:

Od ***osla*** *vidj uši, na glavi ke nosim,*
s kieh život moj tuži, da u boga smrt prosim;
od ***sove*** *vidj oči ter ćeš trud vidjeti,*
na sunce s istoči gdje ne smiem pozrieti;
vidj zube od ***prasca****, ke nosim u glavi,*
s kieh mene nebavca sliedi plač krvavi;(…)[59]

Životinjski dijelovi na Piligrinu kazna su za njegove prijestupe. Kroz navedene primjere kazna je bila isključivo tjelesna i vidljiva svima. To može značiti da je Piligrin zapravo primjer drugima kako ne treba postupati i da će svaki grijeh na koncu biti kažnjen.

[55] Vetranović, M., nav. djelo, str. 130.
[56] Prema Rafolt, Leo, *Čovjek, biljka, životinja: logika slučaja i koncepti groteske i nakaznosti u Vetranovićevu Pelegrinu* u *Drugo lice drugosti*, Disput, Zagreb, 2009., str. 189.
[57] Vetranović, M., nav. djelo, str. 138.
[58] Prema Pavličić, Pavao, *Čitanje Vetranovićeva Pelegrina*, Forum, XXXXI, Knjiga LXXIII, br. 7-9, Zagreb, 2002., str. 814.
[59] Vetranović, M., nav. djelo, str. 144.

*

Prema biblijskoj klasifikaciji, životinje su organizirane u četiri kategorije s obzirom na način kretanja. *Prvoj kategoriji pripadaju životinje koje hodaju i to su divlje zvijeri, male i pripitomljene životinje, drugoj kategoriji pripadaju životinje koje lete poput ptica i kukaca, u trećoj su kategoriji životinje koje plivaju i o njima se malo znalo zbog straha od vode i u potonjoj su kategoriji životinje koje gmižu poput zmija, guštera i određenih vrsta insekata*.[60]

Nadređen svim životinjama, obdaren umom stoji naravno čovjek. Prema Bibliji, Bog je čovjeka odredio kao vladara nad životinjama i dao mu djelić svoje moći. Povežemo li lik Piligrina s tom konstatacijom dobivamo zapravo preobrazbu Piligrina, koji je početno bio ljudsko biće, u neobično biće sazdano od životinjskih dijelova. Svojim grijehom Piligrin je na neki način izgubio sem ljudskoga i zadobio sem životinjskoga. Protumačimo li to kroz biblijsku prizmu on je grijehom postao istovjetan ili još niže na ljestvici od životinja. U ljudskom obličju s nizom životinjskih dijelova Piligrin ne pripada više ni svijetu ljudi ni svijetu životinja. Njegova je primarna karakteristika nakaznost. Oznaka nakaznosti najčešće se upotrebljava za organizam koji posjeduje određen tip deformacije i abnormalnosti, posebice u smislu sličnosti s fantastičnim i životinjskim obilježjima. Prema tome, nakaznost se vezuje uz koncept bestijarija.[61]

Odnos prema tijelu odnosno tjelesnom u srednjem vijeku bio je izrazito negativan i izazivao je skepsu. Takav stav proizlazi iz dominantne kršćanske ideologije. Strah od tijela, tjelesnog kao i radnji povezanih s tijelom (jelo, piće) bio je sveprisutan jer je naglasak bio upravo na duhovnom. Gnušanje nad tijelom kulminira upravo u razdoblju srednjeg vijeka kad je kršćanstvo najveću stigmu stavilo upravo na seksualni prijestup.[62] Iz toga proizlazi da je Piligrin kažnjen upravo tjelesnom kaznom kako bi njegovi grijesi bili vidljivi i izazivali porugu. Naravno, to je jedna od pretpostavki jer kraj Piligrina nije napisan.

[60] Brnčić, Jadranka, *Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti* u *Kulturni bestijarij*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007., str. 53.
[61] Prema Rafolt, L. nav. djelo, str. 161.
[62] Prema Le Goff, Jacques, *Srednjovjekovni imaginarij*, prev. Svetl, Melita, Antibarbarus, Zagreb, 1993., str. 123.

4.2. METAMORFOZE[63]

Piligrinovo putovanje shvaćeno kao alegorija odrješenja grijeha zasićeno je brojnim digresijama i epizodama. Ti postupci retardiranja glavne narativne linije poznati su iz klasične književnosti, a u Vetranovića najvećim se dijelom odnose na metamorfoze.[64] P. Pavličić ističe da upravo metamorfoze i brza izmjena neobičnih događaja kao i nedostatak kauzalnosti čitatelju uvelike otežavaju prohodnost i snalaženje u djelu.[65]

S obzirom na tip preobrazbe, podijelila sam metamorfoze u tri kategorije: **pretvorbe ljudi u životinje**, **pretvorbe životinja u druge životinje** i **pretvorbe živoga u neživo**. Takva sposobnost životinjama daje moć i strahopoštovanje. S obzirom da se u Piligrinu ne pojavljuju ljudi koji bi se pribojavali neobičnih bića i njihovih preobrazbi, pažnja je usmjerena na samog Piligrina i njegov strah od daljnjih preobrazbi na svojem tijelu.

Našavši se u svijetu kojeg ne poznaje, bez misli, bez ikoga tko bi mu mogao pomoći i usmjeriti ga, Piligrin se odluči odmoriti ispod javora. **Suhi javor** važna je figura i kroz literaturu često je uspoređivan s Držićevim Dugim nosom.[66] Kroz razgovor sa suhim javorom Piligrin saznaje da je i on nekada bio čovjek koji je zbog grijeha pretvoren u javora:

I ja sam boži stvor njekada človjek bil,
*a sad sam **suh javor** u gori potamnil;*(…)[67]

Suhi javor jedino je biće uz majmuna koji su doista pomogli Piligrinu i poistovjetili se s njim. Dijeleći sličnu sudbinu suhi javor i majmun odlučili su pomoći Piligrinu i objasniti mu zakonitosti svijeta u kojemu se našao. U govoru suhog javora javlja se isti topos kao i u prologu Dugog Nosa— topos obrnutog svijeta:

Tko sije pšenicu, zemlja mu vrat plodi;
tko sadi ljubicu, trn´je mu ishodi.[68]

Suhi javor alegorijskim jezikom komentira suvremeni svijet obrnutih vrijednosti, prepun izopačenih bića, prevlast ludosti nad razumom.[69] U monološkoj formi suhi javor pokušao je Piligrinu objasniti svijet u kojem se nalazi i savjetovati ga da ne učini istu grešku

[63] S psihoanalitičkog gledišta metamorfoze mogu predstavljati izraz želje, cenzure, ideala, kazne što potječu iz dubina nesvjesnog i poprimaju oblik u stvaralačkoj mašti. Prema Chevalier, J, Gheerbrant, A. nav. djelo, str. 401.
[64] Prema Kekez, Josip, *Stilotvornost usmene književnosti u djelima Mavra Vetranovića*, Forum, 17, Knjiga 35, br. 4-5, Zagreb, 1978., str. 584-585.
[65] Prema Pavličić, P., nav. djelo, str. 793.
[66] Rad o tome napisala je Dolores Grmača usporedivši dva lika u djelima Marina Držića i Mavra Vetranovića koji su se i privatno poznavali i bili prijatelji.
[67] Vetranović, M., nav. djelo, str. 89.
[68] Ibid, str. 87.
[69] Prema Grmača, Dolores, *Držić i Vetranović: Suhi javor i Dugi Nos*, Dani Hvarskoga kazališta, Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 35(1), Split, 2009., str. 159.

kao i on - da ne zgriješi i ne postane neko drugo biće. Ista sudbina povezuje suhog javor, ali i majmuna s Piligrinom - svi su se našli u nepoznatom svijetu čija pravila ne poznaju i zbog kršenja istih bivaju kažnjena. Suhi javor upozorava Piligrina da se pridržava zakonitosti koje mu vile nameću jer svijet se potpuno promijenio, ne samo čovjek već i priroda. Prevladava izopačenost i bliži se kraj.[70] Suhi javor često spominje motiv zlata tj. ljudske pohlepe koja je također vrlo ključan motiv i kod Držića. Zlato, kojeg se treba kloniti opet je povezano sa ranije spomenutim mravima:

*A zlate sve **mravi**, neka t' je još znati,*
ke laze po travi, hotil bih sabrati
*u vrieme u svako za-č rad tizieh **mravalja***
i gorko i slatko s trudom se probavlja.
*Liepe su na svieti od zlata te **mravi***
očima vidjeti človječjoj naravi,(…)[71]

Kroz motiv zlatnih mrava koji se brzo kreću u svim smjerovima, nastoji se pokazati samu srž ljudske naravi koja trči za zlatom, a zlato za dlaku izmiče. Ništa materijalno i opipljivo nije dugog vijeka, pa tako niti zlatni mravi koji se pretvaraju u *muhe lajnene*:

(…) *gdje **mravlje** zlaćene, ke me u san moriše,*
*u **muhe** lajnene do jedne se stvoriše* (…)[72]

Kroz kulturu, **muha**[73] se različito interpretirala. *U jednih je naroda bila simbolom solidarnosti, a u drugih simbol neprestanog proganjanja i karikatura užurbanog čovjeka*.[74] U Vetranovića životinje koje lete simboliziraju prolaznost, nestalnost i neuhvatljivost. Naime i leptiri i muhe spominju se u kontekstu oduzimanja misli. Time se izravno aludira na oduzima ljudske osobine Piligrinu i to životinjama koje lete, pa s time u kontekstu i misli koje je nemoguće uhvatiti. Dodavši pridjev *lajnene*[75], Vetranović je naglasio njihovu nečistoću, često vezanu uz samo stanište i izvor hrane.

[70] Prema Pavličić, P., nav. djelo, str. 815.
[71] Vetranović, M., nav. djelo, str. 165.
[72] Ibid, str. 167.
[73] U renesansno vrijeme muha je reprezentacija društvenosocijalnih odnosa. Primarno joj je značenje dosađivanje. Prema Šundalić, Zlata, *Malahne životinje u starijoj hrvatskoj književnosti* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2012., str. 483.
[74] Šundalić, Z. nav. djelo, str. 161.
[75] Pridjev *lajnen* u značenju pun balege ili onaj koji voli balegu u hrvatskom je jeziku karakterističan za dubrovačke renesanse pisce. Prema Vulić, Sanja, *Jezična previranja u dubrovačkoj renesansnoj književnosti*, Colloquia Maruliana, 25(25), Književni krug Split, Split, 2016., str. 245.

Pretvorba **sljepića** ili **blavora** u štap kojemu su dodane ljudske osobine na prvu odmah podsjeća na biblijsku parabolu u kojoj se Mojsijev štap pretvara u zmiju. Sam motiv štapa ima svoje mjesto u simbolici. Simbol je iskušenja, izdržljivosti i odricanja.[76]

(…)*tudjer me satvori u fierlu zelenu,*
da zvieri i ptice po smrtnom tom trudu
moj obraz i lice izgrdit ne budu.(…)[77]

Međutim, poveznica zmije i štapa poznata je i u grčkoj mitologiji kao oznaka liječničkog umijeća, a i danas je simbol ljekarništva. Zmija je izrazito negativno konotirana životinja prisutna u ljudskom životu i kulturi od samih početaka.[78] Prateći razgovor između blavora i Piligrina saznajemo da je on nekada bio vila koju je ubio lovac. S obzirom da blavor nije počinio grijeh već su njegove metamorfoze rezultat tuđeg grijeha, Merkurije mu ispunjava želju te ga ponovno pretvara u vilu:

A zelen taj ***blavor*** *svuče se iz kože,*
stvori se u ljepši stvor, ner li se riet može (…)[79]

Među životinjskim metamorfozama izdvaja se i ona u kojoj se *crni vran* pretvara u papagaja, a papagaj u *strežića*:

Papagao *rekši toj, tudjer se u gori*
na jeli zelenoj ***strežićem*** *satvori.*
I pride ***akvila***, ***strežića*** *ter toga*
ponese vrh krila vrh sunca gorkoga; (…)[80]

Potonji stih odmah na prvu podsjeća nas na antički mit o Dedalu i Ikaru i letu preblizu suncu pri čemu se krila tope. Isti motiv upotrijebljen je u svrhu metamorfoze papagaja u *strežića*.

Gavran, kojeg danas percipiramo kao pticu crnoj perja čiji se izgled redovito povezuje sa zlom, u Bibliji ga je dopala pozitivna uloga ptice koja svetom Pavlu donosi hranu.[81] U Vetranovića gavran u kljunu ne nosi hranu već putniku prijeko potrebne *postole*. Iako se gavran kroz kulturu često doživljavao kao mračna ptica koja donosi zlo, u Vetranovića je prikazana u pozitivnom svjetlu. Cipele se često javljaju u kontekstu putovanja, zbiljskog ili

[76] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 194/5.
[77] Vetranović, M., nav. djelo, str. 148.
[78] Prema Brnčić, J., nav. djelo, str. 55.
[79] Vetranović, M., nav. djelo, str. 149.
[80] Ibid, str. 100.
[81] Pavao je jedan od poznatih biblijskih pustinjaka. Živeći sam u pećini bez izvora hrane kao spas javlja se gavran koji mu je svakodnevno donosio kruh. Nakon njegove smrti dva lava su dotrčala do njega, pomilovala ga repovima i iskopala mu grob. Prema Le Goff, J., nav. djelo, str. 77.

fiktivnog, i oznaka su putnika.[82] U kontekstu djela cipele doista možemo protumačiti kao rekvizit putnika jer Piligrin to i jest, ali i kao povratak pravome putu jer Piligrin time potvrđuje svoju poslušnost i može nastaviti sa svojim putovanjem.

Nu prije ner se dan svjetlosti rastavi,
priti će crni ***vran*** *u ovoj dubravi,*
postole crljene u kljunu noseći (…)[83]

Mogli bismo mu pridjenuti osobinu glasnika koji najavljuje rasplet događaja u pozitivnom smjeru. Metamorfoze ptica u ovim stihovima odnose se na prelazak u fizički manju pticu. Međutim, u jednom dijelu pripovjedač gavranu dodjeljuje ljudsku osobinu oholosti:

Kad pride s postoli, a ti ga tuj stoje
ljuveno pomoli, da t' liepo zapoje;
ter kako luda stvar taj ***vranak*** *oholi*(…)[84]

Strežić je današanja vrlo sitna ptica carić, dok je najveća od navedenih gavran.

U potonjoj se kategoriji pretvorbi živog u neživo ističu dvije metamorfoze: pretvorba **vile** u mramorni kip te pretvorba **vuka**[85] u kamen. Na vilu je naletio pohotan satir koji je htio oskvrnuti njezino djevičanstvo, no njezina molitva Dijani biva uslišena, a vila pretvorena u mramorni kip. Ovdje se također eksplicira grijeh protiv tjelesnog koji na isti način mora biti kažnjen. Satir biva pretvoren u kladu koju vuk počinje ljubiti i lizati, nakon čega mu ispadaju zubi i oči, a on se pretvara u kamen. Slično kao i u liku Piligrina vuk biva kažnjen gubitkom osjetila kojima je i napravo prijestup da bi na koncu bio pretvoren u najniži oblik života - kamen. Vila je također pretvorena u kamen, no taj kamen ima poseban oblik koji toj vili daje sposobnost vječne egzistencije.

[82] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 73-74.
[83] Vetranović, M., nav. djelo, str. 149.
[84] Ibid, str. 98.
[85] Simbolizam vuka kao i kod mnogih životinja dvojne je naravi. Prvotno značenje vuka redovito se vezuje uz samotnički život. Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 771. Međutim, promotrimo li vuka u kontekstu djela on je negativno konotiran zbog svoje pohotnosti.

4.3. ZVIJERI I FANTASTIČNA BIĆA

4.3.1. ZVIJERI

Prateći tijek Piligrinova putovanja svjedoci smo jedne posve osebujne zemlje nastanjenje različitim oblicima života. U prethodna dva poglavlja riječ je bila usmjerena na Piligrina te brojne životinjske metamorfoze. Bogata paleta životinjskog svijeta dobila je svoj nastavak u vidu fantastičnih životinja i zvijeri. Dubrava u kojoj se Piligrin našao puna je divljih zvijeri koje vrebaju i čekaju Piligrinov krivi korak:

(…) *gdje bješe dubrava svieh strana pripuna*
***vukova** i **lava**, **lisica** i **kuna**,*
i zvieri ostalieh pričudno mnoštvo toj,
velicieh i malieh, kojieh se ne zna broj(…)[86]

Prema Bibliji, postojanje divljih životinja shvaća se kao posljedica pobune prirode nakon Prvoga grijeha.[87] Zvijeri su i u biblijskoj hijerarhiji redovito povezane uz strah, ali i uz demonske sile:

(…) *videći **vukove**, **pantere** i **lave**,*
*i **zvieri** razlike, kojiem ja ne mogu*
izreći prilike, vaj meni nebogu.[88]

Dijanine dvore također čuvaju zvijeri. Ti su lavovi simboli Dijanine snage i moći:[89]

(…) *s velikom lieposti tuj bjehu stavljena;*

*objestran od vrata **dva lava** još stahu,*
u okoveh od zlata, ki stražu čuvahu (…)[90]

Bog se kroz Bibliju opisuje karakteristikama **lava**[91], a lav se često shvaća i kao neprijatelj.[92] Kroz kataloge fantastičnih životinja i zvijeri razvijaju se i poznati srednjovjekovni topoi *memento mori* i *locus horridus*. Satiri i vile su bića koja odmah povezuje s pastoralnim ugođajem i pastoralom kao žanrom. Satir je pola čovjek, a pola jarac također baštinjen iz antičke mitologije. Uz njih se vezuje osobina bestidnosti i ljubav prema

[86] Vetranović, M., nav. djelo, str. 100.
[87] Prema Brnčić, J., nav. djelo, str. 57.
[88] Vetranović, M., nav. djelo, str. 133.
[89] Prema Rafolt, L., nav. djelo, str. 188.
[90] Vetranović, M., nav. djelo, str. 107.
[91] Sekundarno značenje lava vezuje se uz pojam moći, a ponekad se zna pojaviti kao simbol Krista-suca. Lav je također simbol instinktivne, nekontrolirane snage. Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 344.
[92] Prema Brnčić, J., nav. djelo, str. 55.

vinu.[93] Satir koji se u Vetranovića spominje žudi za vilom koju Dijana pretvara u mramorni kip, a njega kažnjava.

Ove životinje mogu biti reprezentacija čovjekovih podsvjesnih želja, strahova i ponašanja koja u ljudskom obličju nisu moguća. D. Fališevac navodi tezu da se fantastično u Piligrinu može shvatiti kao uznemirenost, strah i strepnja zbog nemogućnosti racionalne spoznaje tog svijeta, ali i težnja za apsolutnim, transcendentnim stanjem.[94]

Sama Piligrinova spoznaja da se našao na prostoru u kojem obitavaju divlje životinje izaziva u njemu nevjericu i strah. Shvatimo li zvijeri kao simbolizaciju grijeha, tada su one u Piligrinovu slučaju duboki slojevi njegove podsvijesti.

4.3.2. NEOBIČNA I FANTASTIČNA BIĆA

Čudesno u srednjem vijeku J. Le Goff kategorizira u pet skupina: *a) snovi, ukazanja, vizije, b) pretvorbe, c) magično čudesno, d) književno čudesno, e) umjetničko čudesno*.[95] U kontekstu djela, fantastično se u najvećem broju slučajeva odnosi na pretvorbe.

Cijeli katalozi neobičnih i fantastičnih bića[96] različitih provenijencija svoje su mjesto našli u fantastičnoj dubravi prateći Piligrinov put:

Nu ne znah, tko je taj pod nebom na svieti,
toliko plačan vaj da može izrieti,
***grifone** i **arpije** i **zmaje** ognjene*
*i **troglave zmije** gdje vidjah kod mene,*
*kravosce i tire, s **dvie glave orlove**,*
***centaure** i **satire** i **divje volove**,*
***basiliske** jadne i strašne **kimere**,*
*k nemani prikladne i ljute **vipere**;*
i k tomuj ostale nakazni razlike,
velike i male od strašne prilike (…)[97]

[93] Prema Borges, Jorge Luis, *Priručnik fantastične zoologije*, prev. Otto, Ivan, Školska knjiga, Zagreb, 2001., str.168.
[94] Prema Fališevac, D., (1998.) nav. djelo, str. 226.
[95] Le Goff, J., nav. djelo, str. 48.
[96] Prema Chevalierovu rječniku bazilisk je slika nesvjesnog što užasava onoga tko ga ne poznaje i vlada nad onim tko ga ne priznaje. Grifon je biće koje je vezano i za nebo i za zemlju, pa je simbol dviju Kristovih priroda, ljudske i božanske i simbolizira snagu spasenja. Samo ime harpija znači grabljivica. Simboliziraju proročke strasti, muke što ih izazivaju želje i grižnju savjesti nakon zadovoljenja. Kentauri simboliziraju putenu požudu sa svim silovitostima koje čovjeka čine nalik životinji. Oni su slika čovjekove dvostruke prirode - životinjske i božanske.
[97] Vetranović, M., nav. djelo, str. 101.

Grifon je često prikazan kao velika životinja kojoj je prednji dio nalik na orlovski, a stražnji na lavlji. U srednjovjekovnim bestijarijima ima dvojako značenje: uspoređuje ga se s vragom, no pojavljuje se i kao znak za Krista.[98] Heziod u Teogoniji **harpiju** opisuje kao krilato božanstvo, duge kose, ženskog lica te sklonosti krađi od kraljeva i na gozbama.[99] **Kentauri** su bili potomci Iksiona i oblaka kojemu je Zeus dao oblik Here. Kentaur je pola čovjek u gornjem dijelu tijela, a pola konj u donjem dijelu. Smatra se da simbolizira srdžbu i primitivno barbarstvo.[100]

Riječ **bazilisk** grčkog je podrijetla i znači *mali kralj*. Kroz povijest mijenjao se oblik i sposobnost baziliska, a danas o njemu znamo da je dijelom zmija, dijelom pijetao s ubojitim pogledom. Najučinkovitije oružje protiv baziliska je ogledalo jer bazilisk ugiba vidjevši vlastiti odraz.[101] Iz ovog prikaza nekoliko fantastičnih životinja vidimo da im je svima zajedničko podrijetlo — antičko. Kako su se civilizacije mijenjale i preuzimale elemente one prethodne, tako su naslijedile i neke od fantastičnih životinja. Srednjovjekovna Europa naslijedila je s Istoka, ali i iz antike značenje zmaja kao demonskog zla, baziliska kao neprijatelja života, sirene kao smrtne opasnosti koja zavodi, grifona kao surova čuvara blaga, kentaura kao figuru strasti i nasilja, satira kao neumjerene opijenosti i razbludnosti.[102] Svako od ovih bića sastavljeno je od barem dvije životinje, što je slučaj i s Piligrinom, i dodijeljene su im izuzetne moći. Susret s ovakvim životinjama temeljno će uvijek izazivati strah. Strah sa sobom povlači pokornost i poslušnost što osigurava nadmoć ovim životinjama nad drugim bićima.

Na svojemu putovanju Piligrin je nekoliko puta kažnjen, svaki put zbog tjelesne požude. *Materijalne* kazne na njegovu tijelu proizvela su upravo bića antičke provenijencije i to čarolijom[103] što im daje ogromnu prednost nad smrtnošću i ljudskim životom općenito (jer je i Piligrin nekada bio ljudsko biće). Moć nad ovim bićima ima jedna, na izgled, sasvim obična djevojka. Djevojka se vrlo brzo pretvara u ognjenog zmaja:

> (…) *djevica gdje se taj u pustoj toj gori*
> *ognjeni* ***ljuti zmaj*** *tutako satvori,*
> *ter krili potrepti s biesom se pak spravi* (…)[104]

[98] Prema Borges, J. L., nav. djelo, str. 63.
[99] Ibid, str. 68.
[100] Ibid, str.92.
[101] Ibid, str.23.
[102] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 85.
[103] Prema Pavličić, P., nav. djelo, str. 798-799.
[104] Vetranović, M., nav. djelo, str. 103.

Kao što je i s početka rečeno, ovo poglavlje o Piligrinu povezano je s tijelom, odnosno tjelesnim grijehom i tjelesnom kaznom. Doživljaj tijela u srednjem vijeku bio je izrazito negativan podignut na razinu tabua. *Grijeh poznatiji kao Istočni srednjovjekovno kršćanstvo mijenja u seksualni grijeh, te se seksualni nagon povezuje s moralnim zlom*.[105] Odatle izvor sveopćoj netrpeljivosti i gađenju prema tijelu i seksualnosti koje predstavlja grijeh protiv Boga. Taj isti grijeh pokazan je u liku Piligrina koji je kažnjen životinjskim dijelovima na svojem tijelu. Simbolika je to u kojoj možemo pronaći elemente za drugo i drugačije kao i odbojnost prema istom. Već je poznato od samih početaka kršćanstva temeljna postavka je bila glorifikacija čistoće. Takvo shvaćanje bilo je izrazito dvojno. Lijepo se smatralo moralno dobrim, a fizički neugledno redovito se vezivalo uz zlo. Prema tome tjelesne deformacije i bolesti dovode se u vezu s grijehom.[106]

Vile su reprezentirane kao izuzetno lijepa, senzualna i plaha bića koja uvijek postaju žrtve tuđih grijeha zbog vlastite ljepote. Lik Piligrina generalno se zbog tjelesnog obličja doživljava kao negativan. Sve kazne u vidu tjelesnih deformacija vječno ga podsjećaju na nemogućnost kontrole vlastitog tijela, ali i vlastitog razuma nakon gubitka misli.

*

Životinje koje se učestalo pojavljuju u Piligrinu, a klasificirala sam ih u odnosu sa samim Piligrinom su: mravi, ovca, zmija, vepar, muhe, sljepić, papagaj, gavran. Od navedenih životinja muha i vepar u kontekstu djela negativno su konotirane. Zmija[107] čak ima neutralnu ulogu jer se nigdje ne specificiraju njezine karakteristike. Životinje čija je obilježja Piligrin zadobio, magarac, vepar, sova, također su negativno konotirana unutar samog djela. Potonje tri životinje nisu reprezentirane kao realne životinje, već se njihova tjelesna obilježja odnose na kaznu zbog počinjenja grijeha. Iz navedenih kazni možemo izvesti zaključak o reprezentacijama životinja koji izvorište imaju u kršćanstvu. Naime, svaki grijeh počinjen određenim osjetilom kažnjen je analognim osjetilom. Životinjske uši, zubi i oči predstavljaju kaznu za grijeh počinjen analognim osjetilima.[108]

U drugoj kategoriji životinja svoje su mjesto našle fantastične životinje i zvijeri: grifon, harpija, kentaur, zmaj, satir, bazilisk, troglava zmija, divlji vol, lav, lisica, kuna, vuk,

[105] Grmača, D., nav. djelo, str. 17.
[106] Ibid, str. 18.
[107] Zanimljivo je da je zmija istodobno simbol bezvrijednosti, ali i najviših vrijednosti. Prema Visković, N., nav. djelo, str. 259.
[108] Prema Rafolt, L., nav. djelo, str. 183.

pantera. Ne možemo se oteti dojmu da katalog fantastičnih životinja pomalo nalikuje na prizor iz *Apokalipse*. U *Bibliji* takve životinje navještaju smak svijeta, u Vetranovića imaju funkciju zastrašivanja, stvarnog, ali i onog fiktivnog — straha od grijeha. Prisjetimo li se biblijskog *Postanka* u kojemu Bog stvara zemlju i životinje kroz pet dana, a šestoga dana, kao vrhunac stvaranja, tvori čovjeka na svoju sliku da svime gospodari.

U *Piligrinu* situacija je obrnuta. Životinje vladaju svijetom i upravljaju zakonitostima, a čovjeku tu nema mjesta. Time je opet pokazan obrnuti svijet, svijet bez jasnog gospodara. Zoomorfna svijest prikazana u liku Piligrina rezultat je miješanja ljudskog i životinjskog zbog sveopće anarhije koju bogovi kažnjavaju metamorfozama i tjelesnom deformiranošću.[109]

Ovakav odnos prema životinjama ima dva izvora, jedan je srednjovjekovlje, drugi kršćanstvo. Negativan stav prema tijelu i seksualnosti javlja se u srednjem vijeku, a ono je također i bitna kršćanska dogma. Grijeh se u srednjem vijeku kažnjavao tjelesnom manom ili bolešću.[110] Aluzija na Piligrina vrlo je jasna. On je dobio tjelesne oznake životinja koje su okarakterizirane kao neposlušne i tvrdoglave, izuzev sove koja je simbol mudrosti. Možda su sovinje oči u ovom kontekstu simbol unutarnje mudrosti, a njihov fizički korelat na Piligrinovu tijelu vječna stigma na počinjen grijeh.

[109] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 57.
[110] Prema Le Goff, J., nav. djelo, str. 128.

4.4. Tablica 1.1. *Piligrin*

STIH[111]	**ŽIVOTINJA**
1) TJELESNO — PILIGRIN	
Mnjah, da ga hudoba pakljena objavi, *gdje **mravlje** pozoba i niedne ne ostavi,* *ter javor vajmeh (suh) zgrohota vas u smieh,* ***medvjedov** gdje trbuh nadu se kako mieh.*	mravi medvjed
*ja **medvjed** u zao čas pozobah sve **mravi***	medvjed mravi
žalos me oznobi, ćutim trud krvavi, *gdje u mojoj utrobi kopom sve **mravi***	mravi
*Nu **mravlje** zgrizoše **medvjedov** trbuh taj* *ter žive pridoše opeta na svit saj;*	mravi medvjed
pak njeka od vila tudjer se objavi *tiem **mravljem** ter krila tutako pristavi*	mravi
*za-č **svraka** tuj dodje prugove lovećи,* *ter niednu ne odje od **mravalj** letećи*	svraka mravi
*bez misli, u što ću skupiti te **mravi**.* *I rekoh: moj bože, je li tko na svieti,*	mravi
*Kad vajmeh začuh toj, **mojemuča** što pravi,* *mnjah da se život moj od tiela rastavi,*	majmunica
Za-č bih prie žagoran volio se umorit, *u kamen mramoran ner li se satvorit.*	kamen
*Tudjer se **ovčica** pod jelom u gori* *prikrasna djevica pri vodi satvori.* *Vidivši čudo toj od **ovce** pribiele*	ovca
kojom li krieposti ovdi se u gori *tom rajskom lieposti od **ovce** satvori?*	ovca
*ovdi se u gori, budući **ovčica**,* *prida mnom satvori gizdava djevica?*	ovca
Djevica rekši toj pod jelom u gori *tutako ures svoj **zmijom** se satvori,* *s krunom od bisera jak sunce ka sjaše*	zmija
Nu reče Diana: neću ga umorit, *sestrice srčana, ni **veprom** satvorit,*	vepar
ovo ga, ovo ga, što veće stojimo,	svinja

[111] Svi citati iz *Piligrina* navode se prema *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, Knjiga 4, 2. dio, JAZU, Zagreb, 1872.

*u **prasca** gorskoga daj da ga stvorimo.*	
na tli mu svi zubi padoše iz glave, *ki biše stvoreni u **crvi** repate*	crvi
*od **osla** da uši pronosi na glavi,* *da uzdiše i suzi i speći i javi;* *i oči od **sove** još su mu tve vile* *za zledi njegove u glavu stavile,*	magarac sova
u moje čeljusti te zube pristave, *vaj ter se spraviše ter zube od **prasca*** *u čeljus staviše od mene grbavca,*	svinja
po pustoj dubravi ter pojdoh hodeći *od **prasca** u glavi te zube noseći.*	svinja
*od **prasca** zle zube videći najliše* *strahotne i grube, ke vile staviše*	svinja
*i od **osla** još uši i oči od sove,* *da život moj tuži za plačne darove*	magarac
*Od **osla** vidj uši, na glavi ke nosim,* *s kieh život moj tuži, da u boga smrt prosim;* *od **sove** vidj oči ter ćeš trud vidjeti,* *na sunce s istoči gdje ne smiem pozrieti;* *vidj zube od **prasca**, ke nosim u glavi,* *s kieh mene nebavca sliedi plač krvavi;*	magarac sova svinja
*i oči od **sove** i od **prasca** još zube,* *u suzah ter plove život moj od tužbe ;* *i od osla na glavi gdje nosim sad uši,*	sova svinja
Vrh toga vrh svega dušu mi nasladi, *od **vepra** divjega zube mi izvadi;* *i od sove još oči vaj meni nebogu*	vepar
*i pleći grbave i **prašče** te zube,* *i oči od glave nemile i grube,* *i **ošlje** te uši, rad kojieh život tvoj* *taj čemer sadruži i plačni nepokoj.* *Nu te ću tamo oć, Piligrin grbavi*	svinja magarac
Još se će zgoditi, da t' će se proso sve ***leptiri** stvoriti, u kom su misli tve*	leptir
2)ŽIVOTINJSKE METAMORFOZE (U LJUDE, DRUGA BIĆA I OBRATNO)	
I ja sam boži stvor njekada človjek bil, *a sad sam **suh javor** u gori potamnil;*	suhi javor
Piligrin ljuveni, kako ćeš mene zvat; *za-č niesam ja pala od žene, mogu riet,* *ner me je sazdala vodica na saj sviet.*	vila

da živa ne vidim človjeka na saj sviet, *ner* ***ptice*** *razlike i* ***zvieri*** *bez broja,*	ptica zvijer
Nu prije ner se dan svjetlosti rastavi, *priti će* ***crni vran*** *u ovoj dubravi,* *postole crljene u kljunu noseći,*	gavran
A taj se ***crni vran*** *tutako satvori* ***papagao*** *našaran vrh jele u gori.*	gavran papagaj
Papagao *rekši toj, tudjer se u gori* *na jeli zelenoj* ***strežićem*** *satvori.* *I pride* ***akvila***, ***strežića*** *ter toga* *ponese vrh krila vrh sunca gorkoga;*	papagaj ptica carić orao
od fierle štap se moj ***blavorom*** *satvori,* *velik trud i muke ter prijah na sviet saj,* *Vaj kad čuh žagoran, što* ***blavor*** *govori,* *mnieh u stup mramoran moja se put stvori*	sljepić
tudjer me satvori u fierlu zelenu, *da zvieri i ptice po smrtnom tom trudu* *moj obraz i lice izgrdit ne budu.*	sljepić
pak tužnu vaj mene huda čes u gori *od flerle zelene* ***blavorom*** *satvori*	sljepić
A zelen taj ***blavor*** *svuče se iz kože,* *stvori se u ljepši stvor, ner li se riet može,*	sljepić
gdje ***mravlje*** *zlaćene, ke me u san moriše,* *u* ***muhe*** *lajnene do jedne se stvoriše,*	mravi muhe
3) FANTASTIČNA BIĆA, ZVIJERI, EGZOTIČNE ŽIVOTINJE	
I ti se tiem čuvaj, da i tebe ne stvori *nesrećan plačni vaj divju* ***zvier*** *u gori*	zvijer
I sam ćeš gledati od ***zvieri*** *mnoštvo toj,* *ako se ne skrati prie reda život tvoj.*	zvijer
gdje bješe dubrava svieh strana pripuna ***vukova*** *i* ***lava***, ***lisica*** *i* ***kuna***, *i zvieri ostalieh pričudno mnoštvo toj,* *velicieh i malieh, kojieh se ne zna broj*	vuk lav lisica kuna
Ter treptjeh vajmeh vas stradjaje ufan'ja, *gledaje hip i čas od moga skončan'ja,* *kad me će razdrieti* ***vukovi*** *i* ***lavi***	vuk lav
Nu ne znah, tko je taj pod nebom na svieti, *toliko plačan vaj da može izrieti,* ***grifone*** *i* ***arpije*** *i* ***zmaje*** *ognjene* *i* ***troglave zmije*** *gdje vidjah kod mene,*	 grifon, harpija troglava zmija, zmaj

kravosce i tire, s ***dvie glave orlove****,* ***centaure*** *i* ***satire*** *i* ***divje volove****,* ***basiliske*** *jadne i strašne* ***kimere****,* *k nemani prikladne i ljute vipere;* *i k tomuj ostale nakazni razlike,* *velike i male od strašne prilike.*	dvoglavi orao kantaur, satir divlji vol bazilisk kimer
gdje bješe do pasa djevica vidjeti; *a od pasa ljuti* ***zmaj****, toliko strašna stvar,* *ku prije na sviet saj nie sazdal nikadar.*	zmaj
Za što ta jabuka, koju t' sam dala sad, *od* ***lava*** *i od* ***vuka*** *primaga biesan jad,* *i zvieri ostale, zlosrde naravi,* *velike i male privodi k ljubavi;*	lav vuk
djevica gdje se taj u pustoj toj gori *ognjeni ljuti* ***zmaj*** *tutako satvori,* *ter krili potrepti s biesom se pak spravi*	zmaj
satvori u taj (t)rat ***kravosac*** *krvavi;* *s krili se satvori ter* ***zmaja*** *sliedeći* *otide po gori dubravom letući;*	zmaj
s velikom lieposti tuj bjehu stavljena; *objestran od vrata dva* ***lava*** *još stahu,* *u okoveh od zlata, ki stražu čuvahu,*	lav
Nu vila gizdava u tojzi dubravi *zlosrd'je tieh* ***lava*** *pogledom ustavi,* *dim vila, ka mene uvede svezana*	lav
videći ***vukove****,* ***pantere*** *i* ***lave****,* *zvieri razlike, kojiem ja ne mogu* *izreći prilike, vaj meni nebogu.*	vuk pantera lav
A po tom ***satir*** *taj jak hrabar hrabreno* *maši se kako* ***zmaj*** *u sedlo zlaćeno,* *ter uzdom vladaše tovara na posluh,* *i petmi badaše objestran u trbuh*	satir zmaj

5. SVETA ROŽALIJA ANUTNA KANIŽLIĆA

5.1. PTICE NEBESKE

Gospodari nebeskih visina, životinje potpuno slobodne i lišene zemaljskih nevolja, od davnina predstavljale su od Boga poslana bića koja povezuju nebo i zemlju. Na samom početku kršćanske umjetnosti, ptice se upotrebljavaju kao simboli *krilatog bića*, odnosno duše. To prikazivanje duše pomoću ptice ima svoje podrijetlo u umjetnosti drevnog Egipta i često se ta simbolika prenosi na slikanje malog Isusa koji u ruci drži pticu.[112] Poveznica pernatih stvorenja s literaturom seže još od vremena kada se ptičje pero koristilo za pisanje.[113] Ptice su očigledno dale zamah književnosti, a književnost ih je dočekala u velikom stilu.

Srednjovjekovna zbirka priča o životinjama, biljkama i mineralima pod nazivom *Fiziolog* uživala je iznimnu popularnost i bila najraširenija knjiga, odmah poslije *Biblije*.[114] *Fiziolog* je jedinstvena književna kompilacija prirodoslovnih spoznaja i moralno-didaktičnih uputa koji nije nastajao isključivo radi otkrivanja prirodnog svijeta, već da bi čovjeku, na što konkretniji način, pomogao u otkrivanju božanskih ciljeva, otkrivanju životnih pravila koja je dužan slijediti prema kršćanskom uzoru. Podatak koji govori da su ptice u *Fiziologu* najviše zastupljene (36%)[115] uvertira je za istraživanje ornitologije u *Svetoj Rožaliji* Antuna Kanižlića.

A. Kanižlić autor je koji je slijedio trend ustihovljavanja svetačkih legendi[116] stoga ne čudi što je kao primjer uzeo Rožaliju iz Palerma i podario joj literarni život. Alegorija kao najbrojnija figura u poemi reprezentirana je upravo pticama. Uzme li se u obzir da je *Sveta Rožalija* plod zakašnjelog baroka i činjenicu da je A. Kanižić bio isusovac i da većinu njegova opusa čine katekizmi i molitvenici, neminovno je simboliku životinja promatrati iz kršćanske perspektive, kroz, već ranije spomenutu figuru alegorije.

---

[112]Prema *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Badurina, Anđelko, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost. Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979., str. 495.

[113] Prema Remebot, Dora, *Zvjeropis*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2000., str. 11.

[114]Prema Kapetanović, Amir, *Tragovima srednjovjekovnoga bestijarija u Hrvata*, Filologija, (42), siječanj, Zagreb, 2005., str. 47.

[115] Prema Zaradija Kiš, Antonija, *Est' ptica epopsa: jedan hrvatskoglagoljski egzempl i njegov kulturološki kontekst*, Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, (64), Zagreb, prosinac 2014., str. 185.

[116] Prema Tatarin, M., nav. djelo, str. 106.

5.2. PTICE U ROŽALIJINU PISMU RODITELJIMA

Prvi dio poeme pisan u epistolarnoj formi donosi zapravo dvostruki dijalog. Prvi, onaj u kojem se putem pisma Rožalija obraća roditeljima i drugi koji se odnosi na razgovor Rožalije i pisma. Već na samom početku Rožalija polaže sve nade da pismo sretno stigne do njezinih roditelja. E. R. Curtius ističe kako simbolika knjige/pisma seže daleko u prošlost. Tisućama godina prije našeg računanja vremena, knjiga gotovo da ima sakralni karakter, nalazi se u rukama svećeničke kaste i nosilac je religioznih predodžaba:[117]

Nek to cvitjem cvate put, nek te po granah
*žuberući prate **ptičice** do stana.*[118]

Ovi stihovi djeluju poput uvertire u središnju temu ove poeme. U uvodnom je ulomku spomenuta brojnost ptičjeg svijeta, stoga katalog ptica donosim u cijelosti:

*Znaj da kako **sovu**, kad na dan izajđe,*
tako knjigu novu napast s kljunom najđe.
Vidla sam stvar ovu: velike i male
ptice kad na sovu jurišom navale,
***kos** začokće prvi, **krештelica** kreči*
kao' nje žedna krvi, da sva šuma zveči;
***zeba** činče **zebi** i sestru poziva,*
koja: "Što je tebi?" činčeći oziva
niti činčat stane, prije nego drugu
druga na boj gane činčeći po lugu.
*Čuvši **zeba** viku, k toj krilatoj četi,*
*ostavivši smriku, **bravenjak** doleti.*
***Drozd** glavu protulji zavirujuć, tko je;*
***sinica** produlji vrat željna znat što je.*
***Trostokljun** i **žune** s **ditelji** na strani*
draže, svoje kljune oštreći o grani.
Međuto se druge čete na boj dižu:
*sad lude, sad **vuge**, sad **puzavci** stižu.*
*Stižu od vrsti svake cvrčeć **crnoglavke**,*
***gavran** grakčuć, **svrake** krekčuć, čavčuć **čavke**.*
Između ostalih skačuć iz daleka
*gleda **strižic** mali, i što će bit, čeka.*
Nuto, rekoh, čuda, toliki vojnici
lete odasvuda suprot jednoj ptici:
bit će ovdi krvi danas jošter rika,
gdi toliko vrvi perjatih vojnika.

[117]Prema Curtius, Ernst Robert, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, prev. Markuš, Stjepan, Naprijed, Zagreb, 1998., str. 323.
[118] Kanižlić, Antun, *Sveta Rožalija* u *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 26, JAZU, Zagreb, 1940., str. 43.

Što se čini? Čikću, klokću i piskuću,
kliče, čokću, klikću, kreče i cvrkuću.
Na zemlji je trka oda strana sviju,
po granah je cvrka, da boj š njome biju.
Od ovuda gačuć ***vrana*** *oblak grne,*
od tud na nju skačuć vojska ***zeba*** *srne.*
Kao bojne čete u krvavom ratu
sad napose lete, sad opet u jatu,
sada k njoj dolete, sada ju obliću,
sad mimo prolete, sad se u nju zaliću.
Svako se tu srdi, svako, kako znade,
cvrčeći nju grdi, kad blizu nje pade:
drozd *barzčeć,* ***kos*** *čokčuć, a* ***sinica*** *čikčuć,*
zeba *činčeć, klokčuć* ***žuna****,* ***ditelj*** *klikčuć.*
Rugaju se ***svrake*** *i grohotom smiju*
krekčuć: "Nejma take, lipša si od sviju!"
Svako u nju dira: sad kljunom ***drozdović****,*
sada u nju smira ***žuna****, sad* ***kosović****.*
Sad na nju cvrkuće, sad po oštroj kori
ljut ***puzavac*** *muče puza na nju gori,*
sad ju ***vuglić*** *psuje* ***vuga****, sada skoči*
gavran*, da joj kljuje i izbode oči.*
Sad se na nju tuže i prid oči steku
zebe *ter ju ruže, kako da joj reku:*
"Ne biše ti, sovo, hole glave dići,
iz duplja ti ovo jest na svitlost ići!
Drugi put na oči ne iđi, ne huhuči,
nego ob dan u noći kućnoj sidi i muči."
A što ***sova****? Sidi smućena i tužna,*
jer navalu vidi i zna da je ružna.[119]

Ovaj katalog u prvome redu donosi brojne vrste ptica koje su se urotile protiv sove. S jedne strane nalazi se **sova**[120]**,** na koju su se okomile sve ostale ptice jedino je mali **strižić** na njezinoj strani jer shvaća kolika je moć nepravde. Budući da se sova krije u tami i bježi od svjetla, postala je simbolom Sotone. Kao što Sotona zavodi ljude, tako navodno i sova vara ptice u navlači ih u lovačke zamke. Sova također označava i samoću.[121] Mala ptica **carić** ističe se svojim zvonkim pjevom i u praskozorje prva pozdravlja sunce.[122]

[119] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 46-47.
[120] Matko Peić u svojoj doktorskoj disertaciji *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića* zaključuje da je sova portretirana u izrazito rokokoovskoj maniri s daškom humora koji nije rijedak u Kanižlića.
[121] Prema *Leksikon ikonografije, liturkgike i simbolike zapadnog kršćanstva,* str. 541.
[122] Prema Chevalier, J, Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 72.

Ovu urotu ptica Z. Kravar objašnjava kao negativan odnos publike prema *novoj knjizi*. Prizor iz života šume postaje alegorija književnog posla.[123] Sovi su suprotstavljene dnevne ptice, od kojih je svaka ukratko predstavljena. **Kreštelica** je malena ptica iz porodice vrana, poznatija kao **šojka**. Šojka je ptica koja izvrsno imitira glasanje drugih ptica.[124] Što se tiče narodnog značenja čavke, ona je gotovo uvijek povezana sa ženskim rodom i označava osobe koje jako puno pričaju, uglavnom bez smislene veze.

Kravar zaključuje kako je Kanižlić poticaj za opis ptičjeg boja mogao, osim u vlastitoj okolini, saznati i putem usmene kulture, odnosno folklora.[125]

Izdvajanjem ptica iz kataloga saznajemo koje su to ptice bile poznate, ali i one koje su zapravo bile plod onodobne književne konvencije koja se očitovala na svim područjima umjetnosti. To su: **sova**, **kos**, **kreštelica**, **zeba**, **bravenjak**, **drozd**, **sjenica**, **trostokljun**, **žuna**, **djetlić**, **vuga**, **crnoglavka**, **čavka**, **gavran**, **svraka**, **strižić**, **puzavac**.

Vratimo se pitanju s početka poglavlja: zašto ptice i zašto ove ptice? U uvodnom poglavlju spomenuto je kako su ptice i u *Fiziologu* imale važno mjesto i učestalo se koristile. U *Fiziologu* spominju se sljedeće ptičje vrste: jarebica, sup, noj, grlica, golub, pelikan, sova, orao, feniks, pupavac, ibis. S obzirom da srednjovjekovnih bestijarija ima podosta, svaki od njih donosi neke nove životinjske vrste koje simboliziraju određene kršćanske i moralne vrijednosti. Nemoguće je oteti se dojmu da je i Kanižlić upotrijebio određene ptice kao reprezentacije ljudskih grijeha i vrlina.

Kako bi se na što eksplicitniji način pokazao kontrast između zemlje i neba, u ovome primjeru posegnulo se upravo za pticama. Ti nebeski stanovnici, često citirani, ukomponirani su u poemu zbog svoje sposobnosti leta, neograničene slobode te najvažnije, blizine Stvoritelju. Ako nebo shvatimo kao dobro, a zemlju kao zlo, ptice su najčišća bića upravo jer obitavaju na visinama. Zrak, odnosno nebo često je kod Kanižlića shvaćeno kao nadzemaljsko. Jer doista u većini slučajeva zemlja biva nemilosrdno osuđena. Često se tematiziraju krila i sam let ptica pa tako u jednom trenutku Rožalija uzdišući vapi:

Ah, tko bi mi dao krila![126]

[123] Prema Kravar, Zoran, *Predmeti i znakovi u tematskom svijetu Svete Rožalije* u *Ključevi raja*, ur. Matanović, Julijana, Meandar, Zagreb, 1995., str. 214.
[124]www.lovac.info/lov-divljac-hrvatska/divljac-lov-zivotinja-divljaci/5524-sojka-krestalica-garrulus-glandarius.html, posjećeno 16.11.2016.
[125]Prema Kravar, Z. (1995.), nav. djelo, str. 213.
[126] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 81.

U kršćanstvu, krila označavaju lagano kretanje i simboliziraju duh tj. uspinjanje s višem.[127] Motiv krila zajedno s glagolom letjeti vrlo su frekventni u poemi. Alegorijska bića poput Ljubićka, Vile redovito su reprezentirani kao krilati.[128] Dinamični glagol letjeti nije slučajno upotrjebljen. Kako bi se naglasio ritam poeme potrebni su upravo takvi glagoli, a s obzirom da su ptice idejna preokupacija taj se glagol savršeno uklopio. U pojedinim ornitološkim prikazima krilo i let povezuju se sa željom za transcendencijom.[129]

Iz navedenog vidljivo je da Kanižlić nije inovator što se izbora bestijarija tiče, a i forma poeme otprije je poznata. Podatak koji iz teksta eksplicitno saznajemo jest brojnost ptičjih vrsta. O tome svjedoči, kako M. Peić ističe, pomama za ptičjim simbolima na svim područjima umjetnosti.

5.3. SLAVUJ I FENIKS

Slavuj, najizrazitiji ljubavni pjevač čest motiv u poeziji, poglavito u srednjovjekovnih trubadura,[130] javlja se u prvom dijelu poeme. Često se zvonki pjev slavuja uspoređuje sa zaboravom svega lošega što se dogodilo stoga je on simbol životne radosti i zadovoljstva. Međutim, slavuj nerijetko evocira i blisku vezu između ljubavi i smrti:[131]

I ja na priliku srićna starca toga
*kušam radost niku rad **slavićka** moga:*
kad piva, u svoju radost rajska krila
mnim da pamet moju bi kao uznila.[132]

Opis slavuja redovito se oblikuje kroz motiv radosti. Kao što je ranije rečeno krila i let često se spominju, no u ovim stihovima to je još značajnije jer se krilima dodaje epitet *rajska*. Iz navedenoga zaključujemo da ptice nisu slučajno odabrane i da su uvijek povezane s visinama koja se uvriježeno povezuju s božanskim.

Najpoznatija i naupečatljivija epizoda koja veliča životnu radost *slavićka*, svakako je ona u kojoj se opisuju njegovo kupanje.

(…) *da se kuplju i piju, navlastito ptičak,*

---

[127] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 306.
[128] Prema Matko Peić, *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića*, Rad 365, JAZU, Zagreb,1972. str.114.
[129]Prema Durand, Gilbert, *Antropološke strukture imaginarnog*, prev. Milinković, Jagoda, Cvitan, Mirna, August Cesarec, Zagreb, 1991., str. 109.
[130] Prema Grossel, Marie-Genevieve, *Ptice u Svetom pismu, u knjigama i pjesmama: lik ptice u srednjovjekovnoj poetici* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2012., str. 273.
[131] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 306.
[132] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 92.

kraljić ptica sviju i slava, ***slavićak****.*
Kljun u nju zamoči, pije, diže glavu,
opet pije i skoči na zelenu travu.
Pak se vrati k vodi, gleda gdi je plitko,
pazi i ophodi, da ne vidi nitko (…)[133]

Prizor kupanja slavuja na potoku stvara intenzivan osjećaj mira, sreće i idile. Slavuj sadrži toliko snage i energije, raspršujući je oko sebe poput vodoskoka u dekoru dvorskih parkova.[134]Taj dvorski park u kojem se slavuj nalazi otkriva poseban dekor, uključujući brojne biljne i životinjske vrste te doživljaj pravog zemaljskog raja. *Locus amoenus* česta je figura opisivanja prirode sve do 16. stoljeća. Minimum njegove opreme sastoji se od nekoliko stabala te livade s izvorom ili potokom. [135]

(…) *posrid grada teče voda živa rika* (…)[136]

Opis ovakvog krajolika možemo dovesti u vezu s rajom, božanskim vrtom. U Bibliji, vrt ima važno simboličko značenje. To povlašteno mjesto znak je izrazite Božje prisutnosti.[137]

Kao naočit ljubavni pjevač, slavuj je svoje mjesto pronašao u ljubavnoj lirici srednjovjekovnih, putujućih pjesnika —trubadura. Slavujev pjev uvijek nagoviještava dolazak ljubavi.[138]

Promjenu je najbolje prikazati metamorfozom, a u domeni ptica najistaknutija je svakako ona **Feniksova**. Ova mitološka ptica najpoznatija je po ponovnom rađanju iz vlastita pepela. U *Fiziologu* feniks zadobiva novo značenje. Novo je značenje, pod utjecajem kršćanstva, povezano s Kristovim uskrsnućem. Značenje feniksa u različitim se bestijarijima jednostavno prilagođavala novonastaloj situaciji i dosta je udaljeno od početnog poganskog mita o feniksu.[139] Ovaj životni krug neprestanog ponavljanja označava svaku promjenu, pa tako i onu Rožalijinu.

Gdi smrt ptica ište, tu život nahađa:
gnizdo jest ognište, gdi se opet rađa.[140]

---

[133] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 90.
[134] Prema Brlenić-Vujić, Branka, *Model pučkog smijeha u Kanižlićevoj Svetoj Rožaliji i slavonska književnost 18. stoljeća* u *Ključevi raja*, ur. Matanović, Julijana, Meandar, Zagreb, 1995., str. 242.
[135] Prema Curtius, E. R., nav. djelo, str. 213.
[136] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 127.
[137] Prema Maurice Cocagnac, *Biblijski simboli, teološki pojmovnik*, prev. Gregorić, Marko, Antibarbarus, Zagreb, 2002., str. 72.
[138] Genevieve Grossel, M., nav. djelo, str. 273/4.
[139] Debra Hassig, *Medieval bestiaries, text, image, ideology*, Cambridge University press, 1995., str. 73.
[140] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 80.

Iz ovih je stihova jasno da je feniks zapravo reprezentiran kao simbol novog života i promjene. Stihovi su ispisani antitezom jasno pokazujući krug života: od rađanja do smrti i obrnuto. Feniks je izrazito pozitivno konotirana životinja koja pobjeđuje smrt i rađa se kao novo biće:

*Na **crv** se obrati pepeo, iz **crva***
*opet se povrati **nova ptica** prva:*
iz plodnog pepela mlado dižuć oko
i krila vesela uzleti visoko.[141]

Feniks je simbol uskrsnuća i besmrtnosti te označava cikličko rađanje i umiranje. U kršćanstvu, čest je simbol Kristova uskrsnuća.[142] Ovi stihovi dokazuju još jedan topos srednjovjekovnog podrijetla: *sic transit gloria mundi*, odnosno prolaznost ovozemaljske slave.

Valja istaknuti da je ta prolaznost istaknuta još jednom životinjom — **crvom**. Ta usporedba nije slučajna jer se navedeni topos u srednjovjekovlju redovito odnosio na izjednačavanje čovjeka s crvima da bi se još više istaknula tjelesna prolaznost, propadanje i nestabilnost. Poput Feniksova pogleda u nebo i leta u visine svoj vapaj nebu uputila je i Rožalija.

Crv je također simbol života koji nastaje iz truleži.[143] Pepeo kao produkt gorenja automatski nas podsjeća na svršenost, međutim, pepeo koji podsjeća na zemaljski prah, upućuje čovjeka na njegov postanak stoga je znak pokore, boli i pokajanja.[144]

*Ah, da sam slična **Fenici**, da mogu*
mrtva svitu, srićna, velim, živit Bogu![145]

Slavuj i feniks učestalo se pojavljuju u srednjovjekovnoj književnosti i umjetnosti. Poslužimo li se terminom *semantičkog paralelizma*[146], uviđamo sličnost u značenju i interpretaciji ovih ptica i u srednjem vijeku i kod Kanižlića što nije neobično jer je upravo srednji vijek bio doba kad se kada se između određenih predmeta i znakova gubila oštra granica.[147] S obzirom da je feniks svoje semantičko polje mijenjao, ponekad šire, ponekad uže

[141] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 81.
[142] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 153-154.
[143] Ibid, str. 79.
[144] Ibid, str. 495.
[145] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 81.
[146] Termin koristi i Z. Kravar u radu *Predmeti i znakovi u tematskom svijetu Svete Rožalije* u *Ključevi raja*, ur. Matanović, J., Meandar, Zagreb, 1995.
[147] Prema Kravar, Z. (1995.), nav. djelo, str. 208.

u kršćanskoj ikonografiji, možemo zaključiti da slavuj ima svojevrsni emblematski prikaz u *Svetoj Rožaliji*.

Poput Feniksa i Rožalija čeka svoju promjenu. Njezina se promjena također odnosi na novi život, no ne ovozemaljski, već onaj vječni.

5.4. BESTIJARIJ SNA I PUSTINJE

Motivika sna, halucinacija, snoviđenja i vizija svoje korijene vuče iz srednjovjekovlja. Vizije, halucinacije i snovi u srednjovjekovlju nisu se smatrali odvojenima, oni se prožimaju i jasan su znak otkrivanja Božje volje.[148] U srednjovjekovnoj književnosti san je poslužio kao medij za prikaz onostranog, u renesansi snovi imaju proročku funkciju dok su u baroku izraz nevjerice i sveopćeg pesimizma koji obilježava razdoblje 17. stoljeća.[149] U *Svetoj Rožaliji* san se javlja u kratkoj epizodi donoseći poseban bestijarij. San se često javlja kao predskazanje kakvog događaja, no često može biti i odgovor na pitanje koje je dugo vremena mučilo protagonista. Veliki snovi često su popraćeni nesanicom, nemirom ponekad i halucinacijama. Veliki umor osjeća i Rožalija, no san nikako da joj dođe na oči:

> *Nit pravo počivam nit sam pravo budna,*
> *i jer ne počivam pravo, sva sam trudna.*[150]

> *Dođi, snu moj, moje tebe oči traže:*
> *nejma ovde, koje ti se bojiš, straže* (…) [151]

San Rožaliju odvodi u neke nove svjetove pokazujući joj krajolike koje ne može vidjeti na danjem svjetlu. Predjele koje Rožalija sanja nalik su rajskom vrtu — zlatna vrata otvaraju se i kriju bogati svijet prepun raznolikog bilja i vila. Rajski vrt i njegov tipičan inventar topos je *locus amoenus* poznat ne samo u antici već i u srednjovjekovlju, kako u svjetovnoj tako i u nabožnoj književnosti. Učestalo su ga koristili vaganti, putujući pjesnici, stoga je djelom i poznate zbirke *Carmine Burane*. E. R. Curtius zaključuje kako ovaj topos može ući u poetsko opisivanje perivoja koje je srednjovjekovlje preuzelo iz antike.[152]

---

[148]Prema Galić Kakkonen, Gordana, *Ideja raja u Tundalovoj viziji*, Umjetnost riječi, LV, br. 1-2, siječanj-lipanj, Zagreb, 2011., str. 56.
[149] *Predgovor* u *Prostori snova: oniričko kao poetološki i antropološki problem*, uredile Benčić, Živa i Fališevac, Dunja, Disput, Zagreb, 2012., str. 9
[150] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 68.
[151] Ibid, str. 68.
[152] Prema Curtius, E. R., nav. djelo, str. 217.

Pastoralni ugođaj upotpunjuje **slavuj**. Slavuj je jedina životinja koja je u snu reprezentirana točno takvom kakva jest — kao ptica izražajna pjeva. On je također jedina životinja koja se u istom obličju pojavljuje i u snu i na javi i svojevrstan je medij koji povezuje ta dva stanja svijesti. Mogli bismo reći da slavuj daje sigurnost Rožaliji povezujući ju s prostorom koji joj je poznat:

*Zatim čuh da ptica **slavićak** se glasi*
i š njim prepelica među žitni klasi.[153]

U snovima, ptica može biti odslik sanjačeve ličnosti[154], stoga je u ovom slučaju blagost slavuja povezana sa samom Rožalijom.

U snu je, dakle, dočaran drugi svijet koji se u odnosu na onaj zbiljski postavlja kao protusvijet.[155] Pored asketske stvarnosti u špilji i pustinji protusvijet koji se javlja opisan je u pastoralnoj maniri, gotovo idilično:

Vidla sam na gori jednu vilu lipu,
svu priličnu zori u človičjem kipu
stajaše prid vrati rumenoga Jutra,
kao da ništo zlati zdvora i iznutra.[156]

Svijet jave temelji se na prostornom oblikovanju špilje i pustinje i životinja smještenih u njima. Prema Bibliji pustinja kao mjesto bez života, opustošena i nenastanjena označava svijet udaljen od Boga.[157] Kroz ovu poemu putem životinja također su pokazana iskušenja, strah za vlastiti život te poljuljanost vjere. Životinje koje se pojavljuju u ovom surovom krajoliku ne spominju se nigdje više u poemi. Najfrekventniji zooleksemi su ***zvir*** i ***zmija***:

(…) *nit su takvu lovci **zvir** vidli u gorah.*[158]

(…) *il da me je gorska **zvir** gdigod razdrla,*
*il u živi morska **riba** grob proždrla.*[159]

Zmija je pojavljuje u velikom broju primjera i neminovna je poveznica s biblijskom zmijom s negativnim predznakom. Kroz biblijsko tumačenje zmija se redovito povezivala sa Sotonom, no ipak zmija je nosioc i nekih pozitivnih osobina poput plodnosti i iscjeliteljske moći.[160]

*Ah, **zmije** otrovne uvite u strune,*

[153] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 71.
[154] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 542.
[155] Prema Lachmann, Renate, *Književni san kao tekst u tekstu* u *Prostori snova*, Disput, Zagreb, 2012., str. 19.
[156] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 81.
[157] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 544.
[158] Kanižlić, A., nav. djelo, str. 64.
[159] Ibid, str. 64.
[160] Prema Hall, J., nav. djelo, str. 367.

vi otrove skrovne, gorke smrti pune,
*što ne mogu prave **zmije** po svom jidu,*
*mogu **zmije** od glave, potajnije ujidu* (…)[161]

Negativne osobine koje se zmiji pripisuju valja tražiti u prošlosti. Naime, oduvijek je zmija smatrana prijetnjom ljudima i vezuje se uz smrt. Židovsko-kršćanska tradicija nosi još i mržnju prema zmiji kao sotonskom biću, izvoru grešne pobude i od Boga prokletom životinjom.[162] Zmija je, pored Feniksa, jedina životinja koja dio sebe mijenja, no u suštini ostaje ista. Ona mijenja kožu i simbol je vremenskog ciklusa.[163]

Da zlo ne dolazi samo, dokazuju navedeni stihovi u kojima je zmija u društvu **svinje**, **lava** i **vuka**:

*U prilici **zmije**, **svinje**, **lava**, **vuka***
duh pakleni vije, svižde, hruče, huka.[164]

Navedene životinje su alegorizirane jer se stihovi odnose na parabolu o svecima u pustinji. Iz stihova saznajemo da je pustinja svojevrsni topos kontemplacije u koju su svoje iskušenje vježbali brojni sveci. Iskušenja su redovito prikazana nizom životinja s negativnom konotacijom kako bi se pokazala veličina grijeha. [165]

*

Na koncu, iz navedene analize vidimo da najveći broj životinja pripada porodici ptica i to su u prvom redu: **slavuj**, **feniks**, **sova**, **kos**, **zeba**, **vuga**, **sjenica**, **bravenjak**, **svraka**, **strižić**, **žuna**, **djetlić**. Sagledamo li ptice u globalu, teško da ćemo pronaći osobine koje im se pripisuju kao životinjama. Lišenost životinjskih obilježja daje pticama itekako značenje koje sam ranije objasnila kao blizinu Bogu, ali i blizinu čistom, esencijalnom.[166]

Ptice su ovdje u najvećem broju slučajeva pozitivno konotirane, a s time u kontekst ide i njihova sposobnost letenja. Nebeska je čistoća uvijek moralno obilježje uzleta, a moralna

[161] Kanižlić, A, nav. djelo, str. 84.
[162] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 258.
[163] Prema Durand, G., nav. djelo, str. 272.
[164] Kanižlić, A, nav. djelo, str. 125.
[165] U rječniku Jamesa Halla uz vuka se navodi i osobina proždrljivosti. Povežemo li taj motiv s Rožalijom doista ispada da se ona otrgnula od zemaljskog hedonizma u vidu uživanja u hrani i uputila se na mjesto na kojem gotovo da i nema hrane. Tako, vuk u ovom slučaju simbolizira iskušenje. Također, neumjerenost u jelu i piću jedan je od sedam smrtnih grijeha.
[166] Prema Durand, G., nav. djelo, str. 110.

nečistoća obilježje pada.[167] Otuda i ranije spomenuta opreka između neba i zemlje, pa u skladu s tim i životinja koje lete i one koje obitavaju na zemlji.

Sveta Rožalija po svojoj formi odgovara tipu religioznih spjevova u kojima se kao sekundarna generička obilježja pojavljuju elementi barokne poeme, elementi svetačkih legendi i alegorijsko-religiozni žanrovi s elementima putovanja, vizija i fantastičnog koji svoje porijeklo vuku iz europskog srednjovjekovlja.[168]

A. Kanižlić dakle nije inovator niti na polju forme, a niti na polju motivike. Naime, legenda o Rožaliji koja se odriče svega svjetovnoga i odlazi živjeti u pustinju od prije je poznata, a Kanižlić je istu literarizirao. Poveznica ptica sa životopisima svetaca bila je ustaljena forma u srednjemu vijeku. Ptice su česti pratioci svetaca i pustinjaka te su neke čak postale njihovi stalni atributi.[169]

Životinje koje obitavaju na zemlji i to na posebnom teritoriju pustinje uglavnom uz sebe vežu negativne osobine i redovito su vezane uz grijeh i iskušenje. Najviše puta spomenuta svakako je **zmija**, a uz nju spominju se još **lav**, **svinja**, **vuk**, **gavran**. Sve odreda životinje kroz povijest različito su percipirane, no nosioci su i pozitivnih i negativnih osobina. U ovom slučaju simboli su iskušenja na različitim razinama.

Bogatstvo životinjskoga svijeta treba tražiti u činjenici da je *Sveta Rožalija* izraziti, krajnji odjek književnoga baroka i kao takvoga krase ga osobine hipertrofičnosti, nabujalosti slike i zvuka te bujne metaforike. Odabir ptica kao temelj poeme nije slučajan. Moda ptica u 18. stoljeću javlja se na brojnim poljima umjetnosti te nije zaobišla ni hrvatsku književnu produkciju toga vremena.[170]

[167] Prema Durand, G., nav. djelo, str. 110.
[168] Fališevac, D. (1997.), nav. djelo, str. 106-107.
[169] Prema Genevieve Grossel, M., nav. djelo, str. 271.
[170] Prema Peić, M., nav. djelo, str. 77.

5.5. Tablica 1.2. *Sveta Rožalija*

STIH[171]	**ŽIVOTINJA**
1) ŽIVOTINJE U PRVOME DIJELU POEME	
Nek ti cvitjem cvate put, nek te po granah *žuberući prate **ptičice** do stana.*	ptica
*Putuj, - nit mi ljutu **zvir** koju ti srila,* *koja bi na putu na te srnut smila,*	zvijer
*sada da te **zviri** na planini straše*	zvijer
Nek ti cvitjem cvate put, nek te po granah *žuberući prate ptičice do stana.*	ptica
Znaj da kako sovu, kad na dan izajđe, *tako knjigu novu napast s kljunom najđe.*	sova
Vidla sam stvar ovu: velike i male *ptice kad na sovu jurišom navale,* *kos začokće prvi, krještelica kreči* *kao 'nje žedna krvi, da sva šuma zveči;* *zeba činče zebi i sestru poziva,*	ptice, sova kos, šojka zeba
Čuvši zeba viku, k toj krilatoj četi, *ostavivši smriku, bravenjak doleti.*	zeba drozd
Drozd glavu protulji zavirujuć, tko je; *sinica produlji vrat željna znat što je.*	drozd sjenica
Trostokljun i žune s ditelji na strani *draže, svoje kljune oštreći o grani.*	batokljun, žuna,djetlić
Međuto se druge čete na boj dižu: *sad lude, sad vuge, sad puzavci stižu.*	vuga, puzavac
Stižu od vrsti svake cvrčeć crnoglavke, *gavran grakčuć, svrake krekčuć, čavčuć čavke.*	crnoglavka gavran, svraka, čavka(porodica vrana)
Između ostalih skačuć iz daleka *gleda strižić mali, i što će bit, čeka.*	ptica carić
Od ovuda gačuć vrana oblak grne, *od tud na nju skačuć vojska zeba srne.*	vrana zeba
Svako se tu srdi, svako, kako znade, *cvrčeći nju grdi, kad blizu nje pade:* *drozd barzčeć, kos čokčuć, a sinica čikčuć,* *zeba činčeć, klokčuć žuna, ditelj klikčuć.*	drozd, kos, sjenica zeba, žuna, djetlić
Rugaju se svrake i grohotom smiju *krekčuć: "Nejma take, lipša si od sviju!"*	svraka
Svako u nju dira: sad kljunom drozdović, *sada u nju smira žuna, sad kosović.*	drozd žuna, kos
Sad na nju cvrkuće, sad po oštroj kori *ljut puzavac muče puza na nju gori,*	puzavac

[171] Svi citati iz *Svete Rožalije* navode se prema *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 26, JAZU, Zagreb, 1940.

sad ju vuglić psuje vuga, sada skoči *gavran, da joj kljuje i izbode oči.*	vuga gavran
Sad se na nju tuže i prid oči steku *zebe ter ju ruže, kako da joj reku:* *"Ne biše ti, sovo, hole glave dići,* *iz duplja ti ovo jest na svitlost ići!*	 zeba sova
A što sova? Sidi smućena i tužna, *jer navalu vidi i zna da je ružna.*	sova
A kada srne ditelj ter ju bocne, *pruža panđe, s krili prne, s kljunom štrocne.*	djetlić
Sada se sva stisne, navlastito kada *trostokljun se tisne i blizu nje pada.*	 batokljun
Što da i na tebe, knjigo, tko navali: *lude, svrački, zebe i kljuni ostali-* *nemiran ptić vuga, kukmast ditelj, žuna,* *znaš ju, ružno duga jezika i kljuna,*	 svraka, zeba vuga, djetlić, žuna
Dođu…Znaš li, koje? Bili bi slavići, *da ti nisu boje crne mudri ptići.*	slavuj
devet mudrih vila, ptićom ovim milo.	
sad perjate digne kao mačak uši	
Putuj putem tvojim, jer što šarko laje, *putnik putem svojim nit sluša nit staje.*	pas?
Tu Lipanj u ladu gleda kako liću *pčele i med kradu po lipovom cviću.*	 pčela
sjaju se u slavi na sramotu tvoju *starji, koji lavi bijahu u boju.*	 lav
Doći će, ako zdrava i još jesu doma, *tri sina, tri lava i tri bojna groma.*	 lav
Doći će dva jelinka dražja od sveg blaga	jelen
Doć će š njima strina i seka Oliva, *doć će dva nje sina, dva sokola siva.*	 sokol
2) ŽIVOTINJE U PUSTINJI	
*Ali i **puž** lasno **orlu**, kad Bog vodi,* *hoće uteć, kasno ako premda hodi.*	puž
*nit su takvu lovci **zvir** vidli u gorah.*	zvijer
*il da me je gorska **zvir** gdigod razdrla,* *il u živi morska **riba** grob proždrla.*	zvijer riba
a kad što govori, riči su od meda; *stasa je visoka, tila puna snage,* ***sokolova** oka, ćudi svima drage.*	sokol
O da bi ja njega…! Makar i brez novca, *jer je svrh toga svega miran kao **ovca.***	 ovca
*Piva, lovi, mami, da **goluba** koga* *ureče, domami, ulovi za svoga.*	golub
A ona mi gruba lica i sva ružna *hoće bit još ljuba, **kukavica** tužna!*	 kukavica
Još virujem što se piše da laž nije,	

*da se ženske kose promine u **zmije**.*	zmija
*Ah, **zmije** otrovne uvite u strune,* *vi otrove skrovne, gorke smrti pune,* *što ne mogu prave **zmije** po svom jidu,* *mogu **zmije** od glave, potajnije ujidu,*	zmija
upustiti muče jid u srce bludno, *zaplest i zamotat kao **zmije** nike,*	zmija
*Idite (nje hitih), strune, luk i **zmije**!*	zmija
*U prilici **zmije**, **svinje**, **lava**, **vuka*** *duh pakleni vije, svižde, hruče, huka.*	zmija, svinja, lav, vuk
Sidnu starci sveti kod vodice ladne *i **gavran** doleti, da nahrani gladne.*	
*Na došastje tvoje Isus po **gavranu*** *za vojnike svoje podvostruči hranu.*	
3) ŽIVOTINJE U ROŽALIJINU SNU	
Što ti na put staje? Nit sad kukuriče ***pivac**, nit **pas** laje, niti čeljad viče.*	pijetao pas
Jeda ružičnoga kitiš iza dola *još rumenka tvoga **konjica** i kola?*	konj
*Zatim čuh da ptica **slavićak** se glasi* *i š njim **prepelica** među žitni klasi.*	slavuj prepelica
4) OSTALE ŽIVOTINJE	
*Kao **ptica Fenice**, kada starost stigne* *i perjato lice k ocu suncu digne*	Feniks
*Gdi smrt **ptica** ište, tu život nahađa:* *gnizdo jest ognište, gdi se opet rađa.*	ptica
*Na **crv** se obrati pepeo, iz crva* *opet se povrati **nova ptica** prva:* *iz plodnog pepela mlado dižuć oko* *i krila vesela uzleti visoko.*	crv Feniks
*Ah, da sam slična **Fenici**, da mogu* *mrtva svitu, srićna, velim, živit Bogu!*	Feniks

6. *CVIT RAZGOVORA NARODA I JEZIKA ILIRIČKOGA ALITI RVACKOGA* FILIPA GRABOVCA

Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga Filipa Grabovca donosi zanimljiv bestijarij koji nam uvelike može pomoći u rekonstrukciji onodobnih htijenja, mišljenja i svjetonazora. Kroz istraživanje najviše se saznaje o međuljudskim i međunacionalnim odnosima.

6.1. KULTURNI BESTIJARIJ KAO POKAZATELJ ODNOSA IZMEĐU NARODA I DRŽAVA

Životinje kroz povijest imale su svoj udio i u ratnom stanju. Pomoću njih se reprezentira jedna društvena praksa — ratovanje. Važnost životinja u ovome djelu pomoći će nam rekonstruirati komadić povijesti i dokazati njihovu neophodnost na razvoj ljudske civilizacije.

Iz naslova ovoga poglavlja da se iščitati da će ono biti posvećeno životinjama koje su svoje sposobnosti pokazale u ratnom periodu pomažući ratnicima u borbi. Druge pak životinje u ratnom razdoblju reprezentiraju sliku naroda određenog vremena, odnosno reprezentiraju odnose između zaraćenih strana.

Rat kao izrazito nestabilna društvena praksa utječe jednako i na ljude i na životinje. Svatko u tom trenutku osjeća strah, nervozu, ograničenost. U tom se razdoblju jedna životinja posebno ističe — **konj**[172]. On je ravnopravni sudionik sukoba i štit svojega gospodara. Nije zanemariva činjenica da su upravo konji uvelike utjecali na tijek povijesti. Upravo ta funkcija utjecaja na povijest u ovome je tekstu eksplicitno pokazana. Uloga konja u ovome djelu najviše se vezuje uz rat, lov i kao pomoć ljudima u svakodnevnim poslovima.

Ratni konj odnosno konj pripremljen za vojni pohod neupitno se vezuje uz povijesno podrijetlo:

> *A kad Turci prokopaše, tad krstjani svojoj mini vatru daše: sve tada što se pod zemljom dogodi — Turci, **konji** i ostala —što vatra ne odnese, ono dim zaduši i pocrka sve pod zemljom.*[173]

[172] Konji su u epici imali najviše različitih funkcija: ratni konj, prijevozno sredstvo, velika dragocjenost, junakov alter ego, pjevačev glas, biće i s ovog i s onog svijeta, životinja za jahanje i uprezanje. Konj također čini i stalešku razliku između onih koji ga imaju i onih koji ga nemaju. Prema Detelić, Mirjana, *Hrt, konj i sokol i deseteračkoj epici* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2012., str. 49.

[173] Grabovac, Filip, *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb, 1951., str. 234.

*Što bijaše donila tolika golema turska vojska, sve ostade: toliki sudovi mideni, srebreni i ostala, a pak toliki **konji**, voli, bivolice, ovnovi, svega toga na krda* (…)[174]

Navedeni citati pokazuju nam koje se stvari cijene i uzimaju kao ratni plijen. Uz navedene plemenite kovine javljaju se i životinje: konji, voli, bivoli, ovnovi. Konj je bio pobjedonosno sredstvo i statusni simbol vlasti i bogatstva.[175] Konji u ratu imaju iznimno važnu ulogu i nekoliko funkcija: konj kao prijevozno sredstvo (za prijevoz ljudi i ratne opreme), konj kao sudionik u ratu koji na leđima nosi gospodara, te konj kao nagrada koju gubitnici predaju pobjednicima:

(…) *upast u tursku ravnicu na **konjima**, ma silna voda potopi junake, samo **konj** iznese Vukašina i njegova slugu Arsoević Nikolu.*[176]

Navedeni stih pokazuje koliko je važna povezanost između konja i gospodara jer je ona odlučujuća u teškim ratnim trenucima. Konj mora biti smiren u trenucima buke i kaosa koje neminovno rat sa sobom donosi, kako svojeg gospodara ne bi zbacio sa sebe i doveo ga u životnu opasnost.

*Mladić: Dragi dide, nut mi recite, bićete razumili: oni **konji**, što su više vrata crkve svetoga Marka u Mlecije — tko ji učini i kako li onde dojdoše?* [177]

Ovaj citat dokazuje povijesni kontekst spomenutih konja. Naime, originalne antičke konje svetoga Marka Venecijanci su u 13. stoljeću ukrali sa hipodroma u Konstantinopolu kao ratni plijen tijekom Četvrtoga križarskog rata i od tada se nalaze u muzeju bazilike svetoga Marka. Replika četveroprega danas se nalazi na pročelju bazilike.[178] Zanimljivo je da je sveti Marko zaštitnik Venecije te da je ona u 15. stoljeću imala vlastitu personifikaciju. Prikazuje se okrunjenom poput kraljice, na prijestolju i s mačem, sa svake strane joj je lav, znamen svetoga Marka.[179] Iz navedenih se povijesnih podataka štošta može iščitati: osobina turskih junaka koji se junače krađom ne bilo koje životinje, već plemenite i u svakodnevnom životu potrebne životinje, podatak o krađi konja te smještaj konja na bazilici koji je poznat pripovjedaču.

Brojni citati potvrđuju iznimnu ratnu spremu Turaka. Odlikuje ih neustrašivost i spremna i hrabra konjica.

[174] Grabovac, F., nav. djelo, str. 244.
[175] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 240.
[176] Grabovac, F., nav. djelo, str. 245.
[177] Ibid, str. 191.
[178] Prema Bussagli, Marco, *Arhitektura*, prev. Timko, Mihajlo, Stanek, Varaždin, 2003., str. 262.
[179] Prema Hall, J., nav. djelo, str. 247.

*A kad Turci prokopaše, tad krstjani svojoj mini vatru daše: sve tada što se pod zemljom dogodi — Turci, **konji** i ostala —što vatra ne odnese, ono dim zaduši i pocrka sve pod zemljom.*[180]

Nije neobično što se pripovjedač odlučio za ovakvu reprezentaciju konja koja je povezana i sa samom reprezentacijom turskog naroda. Marko Marulić *Juditu* oblikuje imajući na umu kršćansku dvojnost materijalnog i nematerijalnog, tjelesnog i duhovnog, pa je tako i simbolička vrijednost konja kao ktonskog i tjelesnog simbola.[181]

Još kino sidući na konjih vojuju,
dvanadeset tisući biše ih po broju;
ustežući voju, jedino jizjahu,
*pripravni ka boju; **konji** im rzahu.*[182]

Navedeni stihovi iz *Judite* pokazuju koliko je zapravo količinski turska vojska snažna i jaka i kako tu snagu pokazuju upravo konji.

Konji su poslužili i Gundulićuu za slikovito prikazivanje oholosti i pohlepe turskih vojnika. Kod Gundulića motiv ratna i vitalna konja koristi se kao simbolička antiteza rata i mira. Također konji sugeriraju naglu promjenjivost jer ubrzavaju, usporavaju ili pak ometaju nekog lika:[183]

*Nagli **konji** strjelovito,*
kud ih hitre ruke obrću,
sjemo tamo viju se u vito,
zdesna slijeva svud nasrću.[184]

Ah, gdje su ti, care Osmane,
*bojni **konji** s kijem u slavi*
na poljačke ravne strane
lanjsko ljeto ti se otpravi?[185]

A i riječ je gdje kopito
***konj** turački jednom stavi,*
da to mjesto vjekovito
ne poraste veće u travi.[186]

---

[180] Grabovac, F., nav. djelo, str. 234.
[181] Prema Škopljanac, Lovro, *Konji europskih epova* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 2012., str. 521.
[182] Marulić, Marko, *Judita* u *Pjesme Marka Marulića*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 1, JAZU, Zagreb, 1869., str. 12.
[183] Prema Škopljanac, L., nav. djelo, str. 532.
[184] Gundulić, Ivan, *Osman* u *Djela Iva Frana Gundulića*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 9, JAZU, Zagreb, 1877., str. 345.
[185] Ibid, str. 562.

U navedenim stihovima uz motiv konja često se vezuju i stalni epiteti: *nagli, bojni, turački* koji mnogo govore o njihovoj funkciji. Grabovac će također često upotrijebiti epitet *turski* kako bi označio kontrast između hrvatske i turske vojske.

Iako u tekstu konj ima najviše potvrda kao pomoć vojnicima u ratu, još je jedna zanimljiva aktivnost u kojem konji imaju važnu ulogu — lov. Kroz povijest, lov u prvom redu ima zadatak pribavljanja hrane i drugih materijalnih dobara (odjeće, obuće, sirovina za zanatstvo i stjecanje životinja za domestikaciju). Lov je često i simbol muških sposobnosti: izdržljivosti, hrabrosti te potvrda položaja vlasnika.[187] Potvrde da su konji korišteni u rekreativne svrhe tj. za lov nalazimo u stihovima.

*Tu su **konji** orloviti.*
Odi s nami lov loviti,
staše Pili govoriti[188]

Nad goricu sunce pade,
okrenuše dvoru tade.
*Tud izleti **jelin** plavi*
*za njim hrti kako **lavi**.*[189]

Stihovi nam otkrivaju i da je **jelen** bio temeljna lovina, a očito i glavna prehrambena namirnica iz skupine divljači te da su se u lov vodili i **psi** i to hrtovi. Pas i konj životinje su koje se najviše koriste zbog svojeg ponašanja. Oni mogu raditi, prevoziti teret i ljude te su često vjerska i umjetnička inspiracija.[190] Hrt, konj i sokol česte su životinje u deseteračkoj epici. Te su životinje predstavljaju određeni stalež i time reprezentiranju klasno raslojavanje. Oružje pripada srednjem, tj. ratničkom sloju; konj (uz kojega često idu sokol i hrt) simbolizira najniži, prirodni ili reproduktivni društveni sloj.[191]

Iz ranije navedenih citata Turci se reprezentiraju kao okorjeli ratnici, bijesni i spremni poraziti protivnika, no iz perspektive hrvatskih vojnika, nisu ni oni nepobjedivi. Opisi Turaka tj. Protivnika uvijek su negativno reprezentirana. Naglasak je uvijek na *Mi-tabor* i sve

[186] Ibid, str. 452.
[187] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 164.
[188] Grabovac, F., nav. djelo, str. 101.
[189] Ibid, str. 102.
[190] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 32.
[191] Prema Detelić, M., nav. djelo, str. 45-46.

kvalitete domaćih ratnika, tako da se u jednom dijelu napominje kako su Turci zlostavljali i mučili žene i djecu s domaćeg teritorija, no za Hrvate se ništa slično ne spominje.[192]

Natrag malo, Turčine, unutra je ljuti ***zmija!***[193]

Reprezentacije zmije u ovome kontekstu razlikuje se od one gdje je predodžba zmije kao izrazito negativne životinje povezana s protivnicima. Ovo je jedini primjer u kojem se osobine zmije pripisuju Hrvatima.

Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga donosi jedan ideologem onoga vremena koji se prolongira i na same odnose među narodima i državama. Dakako, u prvome redu to su predodžbe o Turcima i Hrvatima. Sukobljene strane valja prikazati što borbenije i krvoločnije, pa su za njihove predodžbe često korištene zvijeri. Za izgradnju opisa Turaka i dočaravanje njihovih ratnih vještina u najvećem broju primjera javlja se motiv **vuka**. Sintagma Turci — vuci učestalo je korištena u *Cvitu*, a zbog rime lako se pamti i ostaje u podsvijesti puka kojemu je i namijenjena. Nije neobično da pripovjedač nameće slične sintagme odajući nam pri tom činjenicu da su postale i da opstaju kao dio *kulturnoga pamćenja*.[194] Vuk kao i većina životinja ima dvojako značenje. S jedne strane vuk je sinonim nedruštvenosti, dok vučica simbolizira neumjerenost. Vuk je također simbol svjetla jer vidi noću. Zbog snage i žestine u borbi vuk je u mnogih naroda ratnička alegorija.[195] Vuku se gdjekad pridaje kao svetačka oznaka sv. Franje Asiškog. [196] U srednjem vijeku vuk je postao simbolom zla u najširem smislu zbog žestine, lukavosti i proždrljivosti:[197]

Svitlost jedna tute sinu,
a glas strašan jedan minu:
pobigoše smamno ***vuci.***
Bože, fala tvojoj ruci![198]

Veliko čudo od toga naroda bijaše, kakono razdrti ***vuci*** *sve s oružjem biju buci.*[199]

---

[192] Prema Dukić, Davor, *Epske pjesme Grabovčeva Cvita razgovora* u *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnog epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 101.
[193] Grabovac, F., nav. djelo, str. 234.
[194] Kroz pamćenje oblikuje se i *kolektivni identitet*. Prema mišljenju J. Assmana, kolektivni identitet počiva na svijesti o socijalnoj pripadnosti i na uzimanju udjela u zajedničkom znanju i zajedničkom pamćenju koje biva posredovano govorom ili općenitije, formulirano upotrebom zajedničkog sistema znakova. Prema Assman, Jan, Kulturno pamćenje, s njemačkog preveo Preljević, Vahidin, Vrijeme, Zenica, 2002, str. 163.
[195] Prema Chevalier, J, Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 771.
[196] Prema *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva,* str. 588.
[197] Prema Hall, J., nav. djelo, str. 363.
[198] Grabovac, F., nav. djelo, str. 123.
[199] Ibid, str. 230.

Osim o Turcima iz teksta saznajemo i o njihovoj zemlji tj. gradu. Carigrad je opisan iz perspektive Hrvata, odatle i takav negativan stav i netrpeljivost.

Carigrad je svit otrova,
dušmanluk se tu sakova:
on je gnizdo od svih zala,
*kako **zmija** otrovala.*[200]

Iz stihova se da iščitati čitav jedan svjetonazor temeljen na predodžbama o Drugome. Takve se predodžbe smatraju skupom ideja o stranim zemljama obuhvaćene procesom literalizacije, ali i socijalizacije.[201] Razaznajemo izrazito negativan stav prema Carigradu. Pripovjedač proklinje Carigrad kao leglo koje je Bog dao Turcima.[202]

Ratna sposobnost, strategija, hrabrost, odanost i izdržljivost najveće su osobine ratnika. Nije neobično da se upravo te osobine vezuju uz određenu kategoriju životinja. U mnogim kulturama **sokol** je simbol snage. U Egiptu, zbog snage i ljepote sokol je bio kralj ptica i simbolizirao je nebesko počelo. U srednjem vijeku sokol se ponekad prikazivao kako komada zečeve. Prema nekim tumačenjima zec simbolizira blud pa je prema tome sokol simbol pobjede nad bludom.[203] Pripovjedač često osobe naziva sokolima. Ta usporedba seže duboko u prošlost. Sokol se u epici javlja kao eponim za hrabra ili istaknuta čovjeka i koristi se samo za najotmjeniju vrstu lova, dostojnu kraljeva i careva.[204] U ovome tekstu nema potvrda da se sokol koristio u lovu.

*Odleti ti, sivi **soko**,*
Dalmacije desno oko,
junačko ti osta ime,
Vrgorac se diči s time.[205]

N. Visković posebno je poglavlje posvetio političkim životinjama u djelu *Kulturna zoologija*. *On ističe kako nije neobično da moćnici sebe zamišljaju i predstavljaju kao orlove, lavove, vukove, lisice — svi odredom predatori, mesožderi, plemenite, mudre ili naprosto agresivne i grabežljive zvijeri koje vladaju nad masom zastrašenih, glupih i pokornih podanika goveda, ovaca, pasa i magaraca te nad prljavim i štetočinskim pukom svinja, štakora, zmija, crva i parazita*.[206] Zakon jačega često se reprezentira upravo životinjskim metaforama.

[200] Grabovac, F., nav. djelo, str. 144.
[201] Prema Pageaux, D., nav. djelo, str. 127.
[202] Prema Dukić, D. (2006.), nav. djelo, str. 195.
[203] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 616-617.
[204] Prema Detelić, M., nav. djelo, str. 46.
[205] Grabovac, F., nav. djelo, str. 221.
[206] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 136/7.

*Gdi će **vrane** lovit **sokolove.***[207]

Citat je preuzet iz pjesme o fra Petru Kumbatu. Naime Turci Imoćani pogubili su Kumbatova brata jer se ovaj žalio sultanu na njihov teror. Kumbat im zbog toga prijeti isvetom, a Turci to ne primaju ozbiljno te uzvikuju riječi iz citata.[208]

Zanimljivo je da neke kulture i **vranu** vide kao ratnu životinju. U Irskoj je vrana jedno od imena božice rata. Po volji se može preobraziti u mnoge životinje.[209] Dakako u kontekstu ovoga citata superiornija životinja je sokol. Ova se životinjska hijerarhizacija itekako odnosi na ljude. Vrlo je čest postupak zoomorfizma odnosno pripisivanja životinjskih osobina ljudima.[210] Postupak zoomorfizma javlja se i u didaktičko-prosvjetiteljskom sloju djelu u kojemu pripovjedač izravno provocira recipijenta.

*U boju su kako **lavi**, u nauku tvrdoglavi.*[211]

S. Botica smatra da je cilj *Cvita* bio iskorijeniti u Hrvata tvrdoglavost i neznanje, a ususta viti junaštvo i vrline.[212] Upravo u ovom sloju djela pripovjedač puku daje upute i savjete koji su često oblikovani kao poslovice i aforizmi kako bi ih recipijenti lakše primili i brže upamtili.[213]

Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga donosi jednostran pogled na povijest sagledan isključivo iz osobne perspektive tj. iz perspektive autodijegetskog pripovjedača koje komentira i obraća se čitatelju. Iz jedne takve perspektive saznajemo da su hrvatski vojnici preuzimali tuđa nacionalna obilježja, nalikujući **ćukovima**, i da su na taj način ugrožavali Dalmaciju.

Ko vas, od krajine ke ste,
vi recite, iz Ljubljane da ste.
*Kad nejmate krila **sokolova**,*
*vi uzmite narav od **ćukova**.*[214]

Stihovi potvrđuju osudu takvog ponašanja vojnika, a ujedno su i upozorenje drugima. Ovi su stihovi dijelom *Esortazione amorose* i kao takvi namijenjeni su upravo hrvatskim

[207] Grabovac, F., nav. djelo, str. 208.
[208] Prema Dukić, D. (1998.), nav. djelo, str. 100.
[209] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 763.
[210] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 50.
[211] Grabovac, F., nav. djelo, str. 193.
[212] Prema Botica, S., nav. djelo, str. 53.
[213] Ibid, str. 53.
[214] Grabovac, F., nav. djelo, str. 213.

vojnicima koje se pokušava odgovoriti od pomodnog talijanskog i lacmanskog feminiziranja.[215]

Iz provedene analize proizlazi da je konj najučestalija životinja koja se u *Cvitu* vezuje uz rat. Dakako da konj ima i druge namjene poput suputnika u lovu i prijevoznoga sredstva. Sokol i vuk uglavnom reprezentiraju ljudske osobine i to ponajprije hrabrost, razboritost i neustrašivost.

6.2. ŽIVOTINJE BIBILIJSKE PROVENIJENCIJE

Iako najviše potvrda životinja pronalazimo u *duhovnim versima* - kako ih je naslovio S. Botica, to nije jedini dio gdje su ove životinje prisutne. S. Botica također ističe kako Grabovac kroz *duhovne verse* najčešće govori iz perspektive katoličko-reformatorskih obzora. U tom dijelu osjeti se didaktičko-moralizatorski pristup i to kada govori u službi vjerskih istina. Grabovčev je pjesnički govor prepun napomena, poziva i prijetnji recipijentima.[216]
I ovaj odlomak započet ćemo već poznatom i mnogo puta spomenutom **zmijom**:

> *"Krstjani, budući tada mnogo smućeni i zabušeni, pristadoše k Muamedu, kakono je Eva k **zmiji**.*[217]

Iz citata vidimo da pripovjedač nije koristio isključivo biblijsku tematiku, već i islamsku. Vidimo da je zadnji dio stiha oblikovan poput poslovice *kakono je Eva k **zmiji**.* Pojedine životinje u svijest ljudi ušle su upravo preko duhovnih tekstova, konkretnije Biblije. Grabovac je to jako dobro znao i upotrebljavao isključivo životinje koje su puku poznate. Svijest da je zmija izrazito negativna životinja proizlazi upravo iz Biblije jer je zmija jedina od Boga prokleta životinja i kao takva usjekla se u kolektivno pamćenje.[218]

U prispodobama koje imaju duhovnu podlogu, biblijske životinje često se javljaju u poslovicama i usporedbama. U jednoj takvoj javlja se **pijetao**:

---

[215] Prema Botica, S., nav. djelo, str. 43.
[216] Prema Botica, S., nav. djelo, str. 40.
[217] Grabovac, F., nav. djelo, str. 254.
[218] Primjer potvrđuje da je zmija kao prokleta i negativna životinja dijelom *kulturnog sjećanja*, kako ga naziva Jan Assman i kao takva ona je dijelom univerzalnog fenomena. Kultura sjećanja najviše počiva na oblicima odnošenja prema prošlosti, a sam odnos prema Bibliji seže daleko u prošlost i prenosio se upravo *kolektivnim pamćenjem*. Jan Assman objašnjava termin *kolektivno pamćenje* u istoimenom djelu. Pamćenje pojedinca kolektivno je oblikovano i to procesom socijalizacije. Kolektivi nemaju pamćenje, ali oni određuju pamćenje svojih članova. Prema Assman, J., nav. djelo, str. 42.

*Valja prija govorenja tri stvari promisliti, kakonoti **pivac** prija neg zapiva, tri puta s krilima protrese, to jest: s kim govoriš, što govoriš i kako govoriš.*[219]

Koristeći ovakve motivsko-tematske konstrukcije pripovjedač se približava puku stoga uvijek na umu treba imat zbiljsku namjenu *Cvita*. Mnogo je lakše pristupiti puku s određenom pričom koja u sebi ima ovakvu formu koja lako ulazi u pamćenje. Zbog svog kukurijekanja u ranu zoru pijetao je znak budnosti i pripravnosti. U Bibliji, pijetlovo kukurijekanje znak je izdaje Isusa Krista.[220]

Riba je jedan od prvih simbola kršćanstva. Ona je preko Veda i egipatskih božanstava svoje mjesto pronašla i u kršćanstvu. Riba s ,obzirom da je i hrana, često se smatra euharistijskim jelom te stoji uz kruh. S obzirom da riba živi u vodi, često je simbol krštenja.[221] U *Cvitu razgovora* riba se spominje u kontekstu biblijske parabole u kojoj Isus hrani tisuće ljudi ribom:

*Isukrst od pet krua i dvi **ribe** svojim blagoslovom nasiti pet iljada ljudi.*[222]

Prizor štalice u kojem je novorođeni Isus s roditeljima jedan je od najpoznatijih i najčešćih biblijskih slika. Poznato je da su uz Isusa bili i **vol** i **magarac**, pa je i Grabovac iskoristio taj motiv. Magarac i vol kraj jaslica označuju kako su Kristovu rođenju bila nazočna dva najneuglednija stvora životinjskog svijeta i kako su u njemu prepoznali Sina Božjega.[223]

***Vo** tu staše i **magarac**,*
a i Jozip, vele starac.[224]

S. Botica zamijetio je da *duhovni versi* tematiziraju smrt i da se iz cijelog djela iščitava određen svjetonazor u kojem se očituje mržnja prema tijelu i tjelesnom.[225] Tematizacija smrti i prolaznost stalne su teme u književnosti srednjeg vijeka. Srednji vijek zaokupljen je raspadanjem svega što je nekada sačinjavalo ljudsku ljepotu. Duh srednjovjekovna čovjeka koji prezire svijet uvijek se rado zadržavao na prašini i crvima.[226] **Crvi** su u ljudskoj svijesti automatski povezani sa smrću i raspadanjem tijela. Da je tome tako potvrđuju i citati iz *Cvita*:

[219] Grabovac, F., nav. djelo, str. 272.
[220] Prema *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva,* str. 459.
[221] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 559.
[222] Grabovac, F., nav. djelo, str. 185.
[223] Prema *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva,* str. 390.
[224] Grabovac, F., nav. djelo, str. 234.
[225] Prema Botica, S., nav. djelo, str. 40.
[226] Prema Huizinga, Johan, *Jesen srednjeg vijeka*, prev. Perković, Drago, Naprijed, Zagreb, 1991., str. 128/9.

Kad Bog svemogući more dat tilu tolika naslađenja i veselja, buduć sastavno od crne zemlje, jedna šaka pra puna smrada i ***crvi****, ma koliko i koliko više daje duši, koja jest učinjena na sliku i priliku istoga Boga.*[227]

Prvotno značenje crva kao životinje koja razgrađuje tlo ovdje se proširuje na značenje prolaznosti. Citat potvrđuje srednjovjekovno nasljeđe topoa i to *memento mori* i *sic transit gloria mundi*. Pripovjedač se odlučio za ovu usporedbu crva s prolaznošću iz jednostavnog razloga. F. Grabovcu kao obrazovanu čovjeku ovi su toposi svakako poznati. U duhovnom dijelu *Cvita*, kao što je već spomenuto, ima dosta zabrana, savjeta, molitava za moralan i krepostan život i ta se usporedba nametnula kao jednostavna i zanimljiva za puk. Crv je životinja koja živi u tlu i rahli zemlju stvarajući plodno tlo. Simbolička smrt je ona u kojoj čovjek odlazi u neku drugu duhovnu sferu, dok je ona stvarna ona u kojoj se tijelo polaže u grob i to je jasan dokaz čovjekove prolaznosti.

6.3. ŽIVOTINJE KAO REPREZENTACIJE LJUDSKIH OSOBINA

Određene životinjske osobine spomenute su i u prvom poglavlju, ali se one odnose na ratne sposobnosti. U ovome poglavlju riječ će biti o ostalim osobinama koje životinje reprezentiraju. Među ovim životinjama najfrekventnija je zmija. U mnogim primitivnim religijama zmija je predmet kulta jer se ona često smatra zlim početkom u svijetu odnosno kao biće koje je donijelo zlo na svijet. U Bibliji zmija je identificirana sa sotonom.[228] Stav prema zmijama kao životinjama u ovome djelu jasan je i jednoznačan:

Vipera je ***zmija*** *idovita,*
idovita, mnogo otrovita:
kog udari, životom rastavi.[229]

Svaki zemaljski grijeh direktno se povezuje sa zmijom koja simbolički predstavlja izvor svih zala, pa se prema tome grješnici također etiketiraju kao zmije:

Tu se muči, u paklu ne sidi:
jao onom, koji grije slidi:
uvik sumpor i žalosti pije,
dakle gori vazda je od ***zmije.***[230]

Za zmiju iz *Knjige Postanka* kaže se da je najlukavija jer ona poznaje otrovni učinak zabranjenog voća. Navodeći ženu na grijeh, ona u ljudsko srce usađuje drugi otrov — otrov

[227] Grabovac, F., nav. djelo, str. 176.
[228] Prema *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva,* str. 592.
[229] Grabovac, F., nav. djelo, str. 79.
[230] Ibid, str. 79.

neposlušnosti.[231] Žena je u *Cvitu* reprezentirana baš kao i spomenuta Eva, vječno stigmatizirana i izbačena iz općeg tijeka povijesti kojeg kreiraju muškarci. Zmija kao simbol plodnosti ponekad se vezuje uz ženu, ponajprije uz Evu.[232] Stereotipni odnos prema ženama vidljiv je iz samog odnosa pripovjedača koji ženama daje vrlo mali prostor, a i taj koji im daje sagledan je isključivo iz muške perspektive:

> *Vi oci, držite sinove pak okom i osinom svojom, a vi matere kod nidara svoje ćere. Sinovi mogu daleko poć i zdravo doći, a ne ćere.*[233]

Negativan odnos prema ženama preslikava se i na žensku djecu koja od početka imaju manja prava od svoje braće. Vjerojatno najoštrija i najgora usporedba žene jest ona sa zmijom i njezinim osobinama:

> *Biž od žene ka od* ***zmije****,*
> *na kom mistu godi gdi je.*[234]

Zmija se pojavljuje i u kontekstu farmacije odnosno medicine:

> *Od* ***zmije*** *je likarija nika,*
> *mi imamo svog izpovidnika.*
> *Ljutoj* ***zmiji*** *još imaju lici,*
> *nami jesu svi izpovidnici.*[235]

Navedeni nam stihovi mnogo toga govore o kulturi. Očito je da se zmijski otrov upotrebljavao u medicinske svrhe, međutim pripovjedačev stav kao i svjetonazor koji širi daje nam naslutiti da je taj otrov zabranjen i s vjerske strane potpuno neprihvatljiv, gotovo izjednačen s bogohulstvom.

Sokol o kojem je riječ bila u prethodnom poglavlju javlja se i u ovom i to umanjenicom *sokolić*. Naviknuti na pozitivne epitete koje vezujemo uz sokola, pomalo smo iznenađeni ovom negativnom reprezentacijom sokola. Sama umanjenica uz sebe vezuje pejoratinvo značenje, pa je i ovdje iskorištena kako bi se njome okarakterizirali izdajice.

Psi se obično povezuju sa sigurnošću i privrženošću vlasniku, dok je njihov lavež često znak upozorenja. U *Cvitu razgovora* pas se rijetko spominje, uglavnom kao životinja koja laje i razvlači leševe. Na Istoku pas se smatrao lešinarom i kradljivcem, a u Bibliji se rijetko spominje, osim u nepovoljnom svjetlu.[236]

---

[231] Prema Cocagnac, Maurice, nav. djelo, str. 153.
[232] Prema Visković, N., nav. djelo, str. 261.
[233] Grabovac, F., nav. djelo, str. 161.
[234] Ibid, str. 91.
[235] Ibid, str. 80.
[236] Prema Hall, J., nav. djelo, str. 241.

Jednom lipu kako cvaju,
*sada kano **psine** laju.*[237]

Pseći lavež u ovome je kontekstu oznaka dernjave, buke i pričanja bez neke smislenosti.

Samo je jedna potvrda **krta/krtice** u tekstu i ona je u prenesenom značenju.

*Murat oba Jurina sina čini oslipiti, ostanuše dvi **krtice** brez zemlje, a ćer mu zapisa i umiša među svoje ostale kurve.*[238]

Krtica se pojavljuje kao simbol vodiča u tajne zemlje i smrti. Sa fizičkog plana, u kojem je krtica životinja ratarskih kultova, taj simbol omogućuje da se prijeđe na duhovni plan.[239] Iz konteksta ovoga citata zaključujemo da određena osoba prevarila druge dvoje osobe učinivši ih simbolički slijepima, razbaštinivši ih. Usporedba razbaštinjenja s *krticom brez zemlje* dokaz je da su osobe ostale bez ičega.

Kroz određene životinje pripovjedač prigovara, iznosi svoj stav i daje opasku puku kao što je slučaj u primjeru.

*Ne valja biti od dva jezika, to jest reći jednu rič dobru a dragu, a za njom zlu, ili jednu po jedan način, a druge po drugi način, zašto nijedna **živina** nejma dva jezika kako čovik nearan i malo vridan.*[240]

Jasna je ovo opaska puku da prestane ogovarati jer je Bog svim bićima dao jedan jezik, a dva uha, da manje govore i više slušaju. Citat je dio didaktičko-prosvjetiteljskog sloja djela koji donosi upute običnom, svakodnevnom službeniku i donosi priručnik lijepog govora i ponašanja.[241]

*

S obzirom na prvotnu namjenu *Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* nameće se zaključak da su upotrebljene životinje morale biti bliske ili poznate puku. Konj i zmija imaju najviše potvrda u tekstu, nakon njih slijede sokol i vuk te domaće životinje. Iz analize je vidljivo da je konj vrlo popularna životinja i da najviše potvrda ima kao ratna životinja, a ne kao što bismo očekivali, kao životinja koja pomaže u radu na polju. Životinja koja kroz vjekove nosi negativnu stigmu je zmija, pa ni ovdje nije pošteđena. Zmija je vjerojatno prva životinja s kojom se puk susreo putem Biblije i nadjenuo joj negativan predznak koji je zadržala sve do naših dana. Naime u tekstu nema nikakvih potvrda o zmiji

[237] Grabovac, F., nav. djelo, str. 207.
[238] Grabovac, F., nav. djelo, str. 262.
[239] Prema Chevalier, J., Gheerbrant, A., nav. djelo, str. 320.
[240] Grabovac, F., nav. djelo, str. 274.
[241] Prema Botica, S., nav. djelo, str., 57.

kao životinji koja se šulja, živi u pukotinama, ulazi u kuće, također nigdje nije spomenuto niti da je netko stradao od njezina ugriza i otrova. Možemo zaključiti da je ovakav stav prema zmiji dio kolektivnog pamćenja koje je proizašlo dijelom iz *Biblije*, a dijelom iz pučkih vjerovanja. Zanimljiv je podatak koji se iz teksta može iščitati da je zmijski otrov zapravo poznat i da je poznato da se njime mogu liječiti određene bolesti, no isto tako poznato je da taj navodni lijek dolazi od proklete životinje, a kako liječiti tijelo lijekom koji dolazi od grešne životinje? U *Cvitu* se ne pojavljuju fantastične životinje. Postoji samo jedan primjer u kojem je spomenuta aždaja:

> *Jao meni, dva **sokola** moja,*
> *dvi **aždaje** od Cetine ravne,*
> *negda ne ću pribolijet rane!*[242]

Perzijanizam aždaja samo je inačice hrvatske riječi zmaj, kojom je pripovjedač neutralno-amblematski označio Turke.[243]

I u ovome su kontekstu životinje upotrijebljene kao reprezentacija ljudskih osobina. U F. Grabovca čest je slučaj korištenja životinjskih osobina u svrhu kontrastiranja odnosa između zaraćenih strana. Atribucija *sokol* javlja se kao pozitivna, dok su atribucije *vuk* i *zmija* interpretirane kao negativne.[244]

[242] Grabovac, F., nav. djelo, str. 224.
[243] Prema Dukić, D. (1998.), nav. djelo, str. 98.
[244] Prema Dukić, D. (1998.), nav. djelo, str. 99.

6.4. Tablica 1.3. *Cvit razgovora*

STIH[245]	**ŽIVOTINJA**
1) ŽIVOTINJE KAO DIO RATNE PRAKSE	
*Tu su **konji** orloviti.* *Odi s nami lov loviti,* *staše Pili govoriti*	konj
Odletiše Pile sluge, ***konj** zanese njeg u luge.* *Mrak se na nje tad namače,* *a **jelin** se njim omače.*	konj jelen
U goru je on zabasa, ***konjic** mu se ne napasa.* *To vidjevši dvije sluge,* *napunjene čemer-tuge*	konj
*dobra **konja** tu najdoše* *pak sve gore obajdoše.*	konj
Što bijaše, š njeg svukoše *pak na nj staro obukoše,* *i uzeše **konja** lipa, —* *zla čovika pamet slipa.*	konj
*Mladić: Dragi dide, nut mi recite, bićete razumili: oni **konji**, što su više vrata crkve svetoga Marka u Mlecije — tko ji učini i kako li onde dojdoše?*	konj
*Iza toga grma stade minu kopati, kako će izpod zemlje u grad ući, jer vidi, da priko zida nije moguće. Sve dan i noć kopa više od dvadeset iljada ljudi, pak toliki **konji**, **deve** i **magarci***	konj magarac deva
*A kad Turci prokopaše, tad krstjani svojoj mini vatru daše: sve tada što se pod zemljom dogodi — Turci, **konji** i ostala —što vatra ne odnese, ono dim zaduši i pocrka sve pod zemljom.*	konj
*Kad to vidi vojvoda Janko, napuni se tuge i žalosti pak pobiže niz bojno Kosovo na itrome dobru **konju** svome.*	konj
*Janko biža izvan puta za tri dni i oslobodi se. Eto pod njim **konj** crče, pak upade u ruke dvaju lupeža*	konj
*Što bijaše donila tolika golema turska vojska, sve ostade: toliki sudovi mideni, srebreni i ostala, a pak toliki **konji**,*	konj vol bivol

[245] Svi citati iz *Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* navode se prema *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb, 1951.

voli, ***bivolice***, ***ovnovi***, *svega toga na krda…*	ovan
*upast u tursku ravnicu na **konjima**, ma silna voda potopi junake, samo **konj** iznese Vukašina i njegova slugu Arsoević Nikolu.*	konj
*Pobiže car Pajazet, a pod njime biše **konj** ranjen strilom*	konj
*Car Murat dobitan jaše na svom **konju** tolike krvi i leša krstjanski*	konj
*Epiroti aliti Arbaneži tada mnogo tute zadobiše oružja, **konja**, odiće*	konj
***Konj** pod njim crče, Janko slidi svoj put klapajući sam kroz šumu.*	konj
*Carigrad je svit otrova, dušmanluk se tu sakova: on je gnizdo od svih zala, kako **zmija** otrovala.*	zmija
*Natrag malo, Turčine, unutra je ljuti **zmija**!*	zmija
*Turčin se pripitomi s Ungarijom. Oni se koljući među se Turčina staše prizivati u pomoć: na nje pade rasutje, rđa i nemoć. Dalje **zmiju** od nidara, iznenada ta udara!*	zmija
*mrki **vuci** ali risi? Jao, dušo, kamo, gdi si?*	vuk
*Tu su **risi**, ljuti **lavi**; k jednom se cablu stavi. U gorici **vuče** vije: "Ajme", reče, "već me nije"!*	ris lav vuk
*Kad zavija mrki **vuče**, tad u njemu srce puče, odvijaše na sve strane, — nut na srcu ljute rane.*	vuk
*K tomu drvu on poleti, mnoštvo **vukov'**´njeg obleti. Srića njemu tu priskoči, ter na cablo on uzkoči.*	vuk
*Svitlost jedna tute sinu, a glas strašan jedan minu: pobigoše smamno **vuci**. Bože, fala tvojoj ruci!*	vuk
*Gdi će **vrane** lovit **sokolove**, gdi li **janjci** udrit na **vukove**!*	vrana sokol janje vuk
*Sve za roblje raspadoše Turci i raznoše kako mrki **vuci**.*	vuk

*Veliko čudo od toga naroda bijaše, kakono razdrti **vuci** sve s oružjem biju buci.*	vuk
*Jankovo junaštvo, slave ni fale jezik ne more izreći ni pero izpisati: bi turski **vuk**.*	vuk
*Katane su kako **vuci**, tu padaju mrtvi Turci.*	vuk
Od žalosni, slipi Turci. *al razdrti jeste **vuci**.*	vuk
***Soko**, **zmaja**, gledaj **lava**,* *moja biše više slava:* *junačka sam bila mati,* *svi narodi to će znati.*	sokol zmaj lav
Ko vas, od krajine ke ste, *vi recite, iz Ljubljane da ste.* *Kad nejmate krila **sokolova**,* *vi uzmite narav od **ćukova**.*	sokol ćuk
*Odleti ti, sivi **soko**,* *Dalmacije desno oko,* *junačko ti osta ime,* *Vrgorac se diči s time.*	sokol
Odkud sili odolijet može *samo svojih trijest vitezova,* *kakonoti sivi **sokolova**!*	sokol
*"Jao meni, dva **sokola** moja,* *dvi **ažđaje** od Cetine ravne,* *nigda ne ću pribolijet rane!"*	sokol ažđaja
Arambaša biše vitezova *kakonoti sivi **sokolova**,* *kojim ovdi ne stavi imena,* *jer je prošlo od tada vrimena.*	sokol
*U boju su kako **lavi**, u nauku tvrdoglavi.*	lav
2) ŽIVOTINJE BIBLIJSKE PROVENIJENCIJE	
*Dade mu njegovu ženu, polovicu od svega imanjstva al bogatstva, sluge, službenice, tolika stada, na iljade **koza** i **ovaca**, na stotine **konja** i **goveda**, **magarenja** i **deva**, na **tovare** toliku robu*	koza ovca konj govedo magarac deva tovar
*U zakonu Isukrstovu jesu nike zapovidi, ter uztežu, a nike usiluju, kakonoti **konju** uzda i mamuza.*	konj
*Nut u zakonu starome kako bi se od Boga okrenuli i idolom klanjat stali, nama bi nje pokaranje i bič Božji pao, **zmije**, vojske, pomori i svake*	zmija

protivštine…	
Muhameda tako ti zlamena, *sici, paša,* ***zmije*** *iz kamena.* *Nami jesu vrata zatvorili,* *strah i žalost na nas oborili*	zmija
"Krstjani, budući tada mnogo smućeni i zabušeni, pristadoše k Muamedu, kakono je Eva k ***zmiji****.*	zmija
Imaš, sinko, devot biti, *Oca Boga sve moliti.* *U svako ga vrime slavi,* *neće razdrt tebe* ***lavi****.*	lav
Isukrst od pet krua i dvi ***ribe*** *svojim blagoslovom nasiti pet iljada ljudi*	riba
Kad li ***pivci*** *zapivaše, Raguel sta zvati svoje sluge govoreći*	pijetao
Valja prija govorenja tri stvari promisliti, kakonoti ***pivac*** *prija neg zapiva, tri puta s krilima protrese, to jest: s kim govoriš, što govoriš i kako govoriš.*	pijetao
Svako ***zviri*** *i* ***medvidi*** *Bog učini da g' ne vidi.*	zvijer medvjed
Od nebesa nut svitlosti, *k njem odite o pastiri,* *ne bojte se stadu* ***zviri****.*	zvijer
Nije više tu milosti, *za tom dicom već žalosti,* *već obadva tu zakla, —* *je li gora ta od pakla!* *Nji očisti kako* ***janjca****,* *svoja lipa dva blizanca.*	janje
Kad Bog svemogući more dat tilu tolika naslađenja i veselja, buduć sastavno od crne zemlje, jedna šaka pra puna smrada i ***crvi****, ma koliko i koliko više daje duši, koja jest učinjena na sliku i priliku istoga Boga.*	crv
3) ŽIVOTINJE KAO REPREZENTACIJE LJUDSKIH OSOBINA	
U čovika nije smija, *veće kolje kao* ***zmija****.*	zmija
Tko se igra ***zmijom*** *ljutom,* *on umire smrcom krutom.*	zmija
Otroviti ljuti ***zmija*** *većma s` pazi smrtnog grija.*	zmija
Ja se čudim, gdi s` ne boji, *na kakvi je izgibija* *otroviti kako* ***zmija****.*	zmija

Tu se muči, u paklu ne sidi: *jao onom, koji grije slidi:* *uvik sumpor i žalosti pije,* *dakle gori vazda je od* ***zmije****.*	zmija
Od ***zmije*** *je likarija nika,* *mi imamo svog izpovidnika.* *Ljutoj* ***zmiji*** *još imaju lici,* *nami jesu svi izpovidnici.*	zmija
Bit ne more zadovoljna, *malo k dobru jest povoljna;* *idovita* ***zmija*** *kako,* *obratit je nije lako.*	zmija
Biž od žene ka od ***zmije****,* *na kom mistu godi gdi je.*	zmija
Raztuži se na te riči, *kako* ***zmija*** *ljuto ciči,* *odanuti da ne može,* *već se tužan prinemože.*	zmija
Mal sad žalim ***sokoliće****:* *tužni traže, prose piće.*	sokol
Vrljičani, ***sokolići*** *mali,* *nek se Livno ni Glamoč ne fali*	sokol
Vas će sudac srdit biti, *ne more se nitko skriti.* *Kako pastir* ***ovce*** *luči,* *prija k sebi sve dokuči,* ***ovce*** *z desne postaviće,* *a na livu sve* ***kozliće****,* *tako sudac rastaviće*	ovca kozlić
Uzmi, dušo, ka t' je triba, *ne fataj se kao* ***riba****.*	riba
da on kod njih milost nađe *pa na drvo još uzađe.* *Tako tužan kako* ***pivac*** *bi na muka kano krivac.*	pijetao
Jednom lipu kako cvaju, *sada kano* ***psine*** *laju.*	pas
Jeste sini i bratići, *jao tužni, mali* ***ptići****!*	ptić
Nimac kosi kako ***prase*** *ter kraljica ne da na se*	svinja
Murat oba Jurina sina čini oslipiti, ostanuše dvi ***krtice*** *brez zemlje, a ćer mu zapisa i umiša među svoje ostale kurve.*	krt
Ne valja biti od dva jezika, to jest reći jednu rič dobru a dragu, a za njom zlu, ili jednu po jedan način, a druge po drugi način, zašto nijedna ***živina*** *nejma*	živina

dva jezika kako čovik nearan i malo vridan.	
4) OSTALE ŽIVOTINJE	
*Dite od jaja fatiše **kokoši**, **brava**, **vola**, **konja***	kokoš bravenjak vol konj
***Zmija** sad mi srce kolju,* *tilu pusti jer na volju.*	zmija
*Vipera je **zmija** idovita,* *idovita, mnogo otrovita:* *kog udari, životom rastavi*	zmija
Nad goricu sunce pade, *okrenuše dvoru tade.* *Tud izleti **jelin** plavi* *za njim **hrti** kako **lavi**.*	jelen hrt lav
ali vijar teb` odnese, *na daleko da ponese,* *al u sinje more stavi,* *al razdriše tebe **lavi***	lav
Grmljavina, gromovi pucaju, *sinja mora u kraje kucaje;* *u dubina koje **ribe** stoje,* *kad to vide, i one se boje.*	riba
jere jesu od potribe, *jednom pođe lovit **ribe**.* *Strašnu ribu on uteže,* *stade gori da poteže*	riba
Stoji praska šume grana *oko puta sviju strana.* *Tu je svako ljuto **zviri**,* *po naravi svojoj sviri.*	zvijer
*ka **magarac** u proliće zine* *ter podviknu tanko glasovito,* *nek se čuje svuda jasovito,* *ter dozivlje Imoćane Turke.*	magarac
***Vo** tu staše i **magarac**,* *a i Jozip, vele starac.*	vol magarac
Bi pomora mnogo od Turaka, *naraniše po Cetini raka;* ***psi**, **orline** po polju razvlaču,* *Muameda neka ne alaču.*	pas orao
*Dok se ne očisti, leže pod jednim zidom, zaspavši pade mu na oči vruća skotina od **lastavice***	lastavica
*Staše se zvati Uni. Od nji niki jedan dan budući u lovu, namiriše se na jednoga **jelina**: oni za njim, a **jelin** okrenu priko*	jelen

bara od Zabaka	
Osim ostaloga njegova vražtva bijaše naučio jednu ***golubicu****, da mu pada na uho, a on bi nasuo prosa, ter bi iz uha* ***golubica*** *zobala.*	golubica
Kroz šumu ga ***konjic*** *nosi,* *gora svitu njem raznosi*	konj
S ***konjem*** *vladat ne umije,* *tužan ne zna kamo, gdi je.* ***Konj*** *ga nosi mora strane —* *po ditetu ljute rane*	konj
pun žalosti i bolesti, *kako će ga* ***konj*** *navesti.* *Gustu šumu njeg nanese,* *grana s konja njeg ponese.*	konj
K crnoj zemlji doli pade, *a za* ***konja*** *već ne znade.* *Tad ostade izvam svisti:* *"Ajme", reče, "zvir izisti!"*	konj

7. ZAKLJUČAK

Na temelju provedene književnoantropološke analize u *Piligrinu* M. Vetranovića utvrđeno je da su najčešće životinje: zmija, sljepić, vepar, muha, lav, vuk, harpija, bazilisk, zmaj te dijelovi sove, vepra i magarca koje Piligrin zadobiva tijekom putovanja. Najviše je ipak potvrda zvijeri i fantastičnih životinja. Svojom se nakaznošću Piligrin približio životinjama i fantastičnim bićima u čijem se svijetu slučajno našao. Prema zaključcima P. Pavličića temeljna Piligrinova krivica zapravo je neznanje. On ne poznaje pravila novoga svijeta i ne zna kako da odgovori na prepreke koje mu se svakodnevno ukazuju. Njegove su reakcije instinktivne jer on reagira iz straha za vlastitu egzistenciju.

Dominantno srednjovjekovlje svakako je ostavilo traga na simboliku bestijarija u *Piligrinu*. Tjelesne kazne, metamorfoze i hibridni likovi upućuju na tjelesnu nesavršenost, a upravo je ona u srednjemu vijeku bila izrazito negativno konotirana, štoviše povezivalo ju se sa grijehom, a često i sotonom. Težnja za redukcijom grijeha i kreacijom svojevrsne kulture straha očituje se brojnim prikazima strašnih zvijeri te fantastičnih i mitoloških bića. Katalog fantastičnih bića neupitno podsjeća na onaj iz *Apokalipse,* a i intencija pripovjedača u *Piligrinu*, vrlo je slična. U biblijskoj Apokalipsi životinje najavljuju Sudnji dan, a u *Piligrinu* svakodnevnu strepnju da do njega dođe uslijed ljudskih grijeha.

Ptičji svijet *Svete Rožalije* odgovor je na onodobne umjetničke konvencije učestalog korištenja ptica. Ptice su u srednjovjekovlju imale značajnu ulogu u književnosti, poglavito u srednjovjekovnim bestijarijima. U *Fiziologu* ptice su najučestalija vrsta. Ta se književna konvencija revitalizirala u 17. stoljeću i proširila na brojna područja umjetnosti. Kanižlićev katalog donosi bogatu paletu ornitoloških vrsta: slavuj, feniks, sova, kos, zeba, vuga, sjenica, bravenjak, svraka, strižić, žuna, djetlić. Slavuj — taj najpoznatiji pjevač svoje posebno mjesto pronašao je na stranicama poeme. Njegovo se značenje nije mijenjalo kroz povijest te on doista predstavlja emblem, za razliku od feniksa čije se značenje, pod utjecajem kršćanstva, mijenjalo. Ponovni feniksov život iz pepela preslikava se i na Rožalijin život koji nanovo započinje njezinim odlaskom u pustinju. Rožalija i sama vapi za promjenom koja će ju potpuno izmijeniti i uspoređuje se s feniksom. Zanimljivo je da slavuj pojavljuje i u raskošnim vrtovima, ali i u mjestima kontemplacije, poput pustinje. Simboliku bestijarija u A. Kanižlića gotovo je nemoguće promatrati bez ulaska u biblijsku domenu tj. simboliku. Već sam spomen ptica priziva nebeska prostranstva i blizinu Boga. Većini ptica dane su samo pozitivne osobine koje ih itekako izdvajaju iz životinjskoga svijeta koji puzi po zemlji. A najpoznatija životinja koja puzi svakako je zmija. Zmija je nositeljica negativnih osobina i

jedina je od Boga prokleta životinja, a i prema biblijskom tumačenju zemlja uvijek predstavlja zlo, a nebo vječni raj.

Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga s brojnim prikazima ratnih konja svojevrstan je prikaz *kulture nasilja,* odnosno *kulture rata*. Putem ovih plemenitih životinja saznajemo o odnosima među narodima i državama, stavovima i svjetonazorima. Konji su neizostavni sudionici ratova, lovova i ispomoć su ljudima u prijevozu. Ono što konkretno saznajemo o konjima, saznaje i o muškarcima. Konje jašu samo muškarci, rat i lov također su rezervirani samo za muškarce. No, cijelo djelo pisano je također iz muške perspektive, marginalizirajući žene. Pripovjedač ne samo što pokazuju isključivo svoje viđenje cijele situacije, već i nameće vlastiti stav, poglavito onaj o ženama u kojem je žena istovjetna životinji koja je bila uzrokom raspada rajskoga vrta — zmijom. Podsvijest da je žena manje vrijedni svakako treba pripisati kolektivnom pamćenju dio čega je onda i predodžba zmije kao zle životinje. Uz pomoć životinja govori se o sebi, ali i o drugima. Na temelju toga Hrvati su redovito *lavi,* a Turci *vuci*. Iz *Cvita* da se iščitati određena muška kultura koja oblikuje kulturu općenito. I sam pripovjedač nameće muškarcima odlazak u rat, a ženama ostanak kod kuće jer nisu dovoljno jake.

Tablice nakon svakoga poglavlja grafički objedinjuju sadržaj u tijelu teksta, no one su svakako i poticaj za početak nekog novog istraživanja ove neiscrpne teme.

8. SAŽETAK

U radu se promatraju reprezentacije životinja u trima djelima: *Piligrinu* Mavra Vetranovića, *Svetoj Rožaliji* Antuna Kanižlića te *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca. Odabrani tekstovi pripadaju različitim književnim razdobljima odnosno stilovima, no zamišljenim se dijakronijskim pristupom nastoji opisati i prezentirati specifičan književno-kulturni bestijarij koji egzistira u hrvatskoj književnosti od srednjega vijeka do 18. stoljeća. Analiza Z. Šundalić bila mi je poticaj za potkrepljivanje teksta tablicama koje objedinjuju sve životinje koje se u određenom djelu spominju, a radovi D. Grmače nadahnuće da književnu analizu produbim i proširim na neka nova znanstvena područja. Jedinstveni bestijarij organiziran je u tri tablice koje prate tri djela koja sam istraživala. Svaka tablica ima posebne kategorije jer se i životinje kao i njihove reprezentacije, razlikuju od djela do djela. U *Piligrinu* životinje se promatraju kao odraz kazne zbog počinjenih grijeha što je povezano s tjelesnim, odnosno nedostatkom duhovnog da bi se Piligrinovo putovanje kroz odrješenje grijeha uspješno riješilo. U *Svetoj Rožaliji* životinje se promatraju kao reprezentacija onodobne mode, odnosno književne konvencije. U *Cvitu razgovora* životinje se promatraju kao pokazatelji određenih društvenih praksi, u prvome redu — rata, kao i pokazatelji odnosa između Hrvata i Turaka.

Na kraju istraživanja utvrđeno je koje se životinje pojavljuju unutar kojega djela i što one reprezentiraju. Također, istraživanje pokazuje zašto se baš te određene vrste pojavljuju u određenim djelima te jesu li one nasljeđe ili pomodarstvo.

9. KLJUČNE RIJEČI

Književna antropologija, književna animalistika, reprezentacije, bestijarij, imagologija, društvene prakse

10. POPIS LITERATURE

IZVORI:

1. Vetranović, Mavro, *Piligrin* u *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, Stari pisci hrvatski, knjiga 4, 2. dio, JAZU, Zagreb, 1872.
2. Kanižlić, Antun, *Sveta Rožalija* u *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 26, JAZU, Zagreb, 1940.
3. Grabovac, Filip, *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb, 1951.
4. Marulić, Marko, *Judita* u *Pjesme Marka Marulića*, Knjiga 1, JAZU, Zagreb, 1869.
5. Gundulić, Ivan, *Osman* u *Djela Iva Frana Gundulića*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 9, JAZU, Zagreb, 1877.

LITERATURA:

1. Abbott, Elizabeth, prev. Rojc-Belčec, Radna, *Povijest celibata*, VBZ, Zagreb, 2007.
2. Assman, Jan, *Kulturno pamćenje*, prev. Preljević, Vahidin, Vrijeme, Zenica, 2005.
3. Barac, A., *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954.
4. Borges, Jorge Luis, *Priručnik fantastične zoologije*, prev. Ott, Ivan, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
5. Botica, Stipe, *Filip Grabovac*, Enciklopedija hrvatske književnosti, Zagreb, 1990.
6. Brlenić-Vujić, Branka, *Model pučkog smijeha u Kanižlićevoj Svetoj Rožaliji i slavonska književnost 18. stoljeća* u *Ključevi raja*, priredila Matanović, Julijana, Meandar, Zagreb, 1995., str. 233-251.
7. Brnčić, Jadranka, *Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti* u *Kulturni bestijarij*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007., str. 53-80.
8. Buljac, Miljenko, *Struktura i kompozicija Grabovčeva Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* u *Zbornik radova sa skupa fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture*, Matica hrvatska, Vrlika, 1998., str. 61-73.
9. Bussagli, Marco, *Arhitektura*, prev. Timko, Mihajlo, Rodeš, Jasna, Stanek, Varaždin, 2003.

10. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, prev. Buljan, Ana, Kulturno informativni centar, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.
11. Cocagnac, Maurice, *Biblijski simboli, teološki pojmovnik*, prev. Gregorić, Marko, Antibarbarus, Zagreb, 2002.
12. Curtius, Ernst Robert, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, prev. Markuš, Stjepan, Naprijed, Zagreb, 1998.
13. Čale Feldman, Lada, *Znanost, prostor, vrijeme: obrisi (hrvatske) književne antropologije* u *Čovjek, prostor, vrijeme*, Disput, Zagreb, 2006., str. 13-27.
14. Detelić, Mirjana, *Hrt, konj i sokol i deseteračkoj epici* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2012., str. 43-75.
15. Dukić, Davor, *Epske pjesme Grabovčeva Cvita razgovora* u *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnog epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 93-104.
16. Dukić, Davor, *Tragovi (jednog) pograničnog mentaliteta u Grabovčevu Cvitu razgovora* u *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008., str. 65-85.
17. Durand, Gilbert, *Antropološke strukture imaginarnog*, prev. Milinković, Jagoda, Cvitan, Mirna, August Cesarec, Zagreb, 1991.
18. Fališevac, D., *Kaliopin vrt 2*: *studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Književni krug Split, Split, 2003.
19. Fališevac, D., *Kaliopin vrt*, Književni krug Split, Split, 1997.
20. Fališevac, Dunja, *Drukčija bića u književnosti starog Dubrovnika (granice mimesisa, granice fantastike)*, Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 32(1), Split, 2006., str. 26-55.
21. Fališevac, Dunja, *Elementi grotesknog i fantastičnog u Vetranovićevu Piligrinu* u *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007., 127-138.
22. Franičević, Marin, Švelec, Franj., Bogišić, Rafo, *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 3, Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974.
23. Galić Kakkonen, Gordana, *Ideja raja u Tundalovoj viziji*, Umjetnost riječi, LV, br. 1-2, siječanj-lipanj, Zagreb, 2011., str. 55-80.
24. Grmača, Dolores, *Nevolje s tijelom*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.

25. Grmača, Dolores, *Držić i Vetranović: suhi javor i Dugi Nos*, Dani hvarskog kazališta: građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 35, br. 1, svibanj, Split, 2009., str. 152-172.
26. Grossel, Marie-Genevieve, *Ptice u Svetom pismu, u knjigama i pjesmama: lik ptice u srednjovjekovnoj poetici* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2012., str. 263-286.
27. Hall, James, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, prev. Grčić, Marko, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
28. Hassig, Debra, *Medieval bestiaries, text, image, ideology*, Cambridge University press, 1995.
29. Huizinga, Johan, *Jesen srednjeg vijeka*, prev. Perković, Drago, Matica hrvatska, Zagreb, 1964.
30. *Kako vidimo strane zemlje, Uvod u imagologiju*, uredili Dukić, Davor, Blažević, Zrinka, Plejić Poje, Lahorka, Brković, Ivana, Srednja Europa, Zagreb, 2009.
31. Kapetanović, Amir, *Tragovima srednjovjekovnoga bestijarija u Hrvata*, Filologija, (42), siječanj, Zagreb, 2005., str. 47-63.
32. Kekez, Josip, *Stilotvornost usmene književnosti u djelima Mavra Vetranovića*, Forum, XVII., Knjiga XXXV., br. 4-5., Zagreb, 1978., 4 i 5 mj., str. 569-586.
33. Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961.
34. Kravar, Zoran, *Emblematika Vetranovićeva Pelegrina*, Filologija 10, 1980/1., str. 315-324.
35. Kravar, Zoran, *Predmeti i znakovi u tematskom svijetu Svete Rožalije* u *Ključevi raja*, ur. Matanović,Julijana, Meandar, Zagreb, 1995., str. 207-218.
36. *Kulturna animalistika*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. , Split, urednici Cambi, N. i Visković, N., Književni krug, Split 1998.
37. Lachmann, Renate, *Književni san kao tekst u tekstu* u *Prostori snova*, Disput, Zagreb, 2012., str. 15-26.
38. Le Goff, Jacques, *Srednjovjekovni imaginarij*, prev. Svetl, Melita, Antibarbarus, Zagreb, 1993.

39. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Badurina, Anđelko, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost. Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979.
40. Medini, Milorad, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, Matica hrvatska, Zagreb, 1902.
41. Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti, svezak 1., raspeta domovina*, Marjan tisak, Split, 2004.
42. Pageaux, Daniel-Henri, *Od kulturnog imaginarija do imaginarnog* u *Kako vidimo strane zemlje, Uvod u imagologiju*, uredili Dukić, Davor, Blažević, Zrinka, Plejić Poje, Lahorka, Brković, Ivana, Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 125-150.
43. Pavešković, Antun, *Mavro Vetranović*, Exlibris, Zagreb, 2012.
44. Pavličić, Pavao, *Čitanje Vetranovićeva Pelegrina*, Forum, 41., Knjiga 73., br. 7-9., Zagreb, 2002., str. 1398-1423.
45. Peić, Matko, *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića*, Rad 365, JAZU, 1972.
46. Plejić, Lahorka, *Grabovčev Cvit razgovora u hrvatskoj književnoj historiografiji* u *Zbornik radova sa skupa fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture*, Matica hrvatska, Vrlika, 1998., str. 29-37.
47. *Predgovor* u *Prostori snova: oniričko kao poetološki i antropološki problem*, ur. Benčić, Živa, Fališevac, Dunja, Disput, Zagreb, 2012., str. 7-12.
48. Rafolt, Leo, *Čovjek, biljka, životinja: logika slučaja i koncepti groteske i nakaznosti u Vetranovićevu Pelegrinu* u *Drugo lice drugosti*, Disput, Zagreb, 2009., str. 159-195.
49. Remebot, Dora, *Zvjeropis*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2000.
50. Syndram, Karl Urlich, *Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup* u *Kako vidimo strane zemlje, Uvod u imagologiju*, uredili Dukić, Davor, Blažević, Zrinka, Plejić Poje, Lahorka, Brković, Ivana, Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 71-81.
51. Škopljanac, Lovro, *Konji europskih epova* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2012., str. 511-537.
52. Šundalić, Zlata, *Malahne životinje u starijoj hrvatskoj književnosti* u *Književna životinja, Kulturni bestijarij 2. dio*, ur. Marjanić, Suzana, Zaradija Kiš, Antonija, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2012., str. 467-493.

53. Šundalić, Zlata, *Značenje i funkcija životinja u Držićevim komedijama*, Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 35, br. 1, svibanj, Split, 2009., str. 174-232.
54. Šundalić, Zlata, *Životinja i vidra, O životinjskome svijetu u djelu Marina Držića Vidre*, Filozofski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2009.
55. Tatarin, Milovan, *Kanižlićeva Sveta Rožalija i metametrički aspekti stiha i oblika*, Umjetnost riječi XXXIX , br. 2, travanj-lipanj, Zagreb, 1995., str. 105-126.
56. Visković, Nikola, *Kulturna zoologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
57. Vulić, Sanja, *Jezična previranja u dubrovačkoj renesansnoj književnosti*, Colloquia Maruliana, 25(25), Književni krug Split, travanj, Split, 2016., str. 229-255.
58. Zaradija Kiš, Antonija, *Est' ptica epopsa: jedan hrvatskoglagoljski egzempl i njegov kulturološki kontekst,* Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, (64), Zagreb, prosinac 2014., str. 183-205.

INTERNETSKI IZVORI:

1. www.lovac.info/lov-divljac-hrvatska/divljac-lov-zivotinja-divljaci/5524-sojka-krestalica-garrulus-glandarius.html
2. http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/bestijarij/